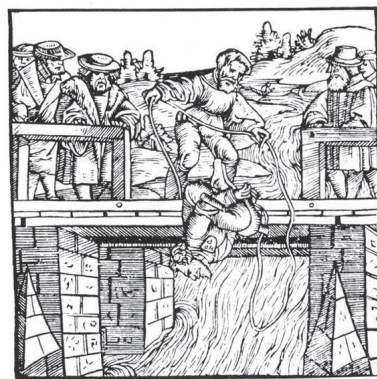

Sappig

Stadsarchief Poperinge

COLOFON

Bestuursleden van De Vrienden van het Poperings Archief vzw en redactie zijn:

Ere-voorzitter: Germain Schoonaert (†)

Voorzitter: Paul Johan Desegher,
Vlamertingseweg 8,
8970 Poperinge (Reningelst)
paul.johan.desegher@telenet.be

Penningmeester &
Ondervoorzitter: Martin Samyn,
Galgestraat 17,
8978 Poperinge (Abele)
martin.samyn@telenet.be

Hulp-
Penningmeester Pascal Vermeersch

Secretaris: Wouter Moyaert,
Abeelstationplein 64,
8970 Poperinge

Stadsarchivaris: Tijs Goethals,
Stadsarchief Poperinge,
Veurnestraat 69
8970 Poperinge
tijs.goethals@poperinge.be

Bestuursleden: Jean Boidin
Philippe Caeyseele
Jacques Destailleur
Wouter Moyaert
Matthias Pattyn
Ivan Top
Henri Vandenberghe
Paul Vermeersch

Verantwoordelijke uitgever:
Paul Johan Desegher, Vlamertingseweg 8,
8970 Poperinge (Reningelst)

Vormgeving en Layout: Jean Boidin

Druk: Kopie Sneldruk Deleye bvba. Ieper

Niets uit deze uitgave mag vereenvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

IN DIT NUMMER:

*Godsdiensttroebelen in Poperinge
Henri Vandenberghe **Pag. 49**

* Al zoo men bevindt diversche ontstichtijnghe te gheschieden
Henri Vandenberghe **Pag. 75**

* Franse afkortingen
Henri Vandenberghe **Pag. 78**

* Niet alleen tussen de lijn...
Henri Vandenberghe **Pag. 81**

* Een eeuw hoeve geschiedenis
Martin Samyn **Pag. 82**

AGENDA

**De agenda voor de lessen
oud schrift**

en andere activiteiten

**kan U vinden op onze
website**

Godsdiensttroebelen in Poperinge

Henri Vandenberghe

Voor deze gegevens zijn we voor een groot deel schatplichtig aan het onvolprezen speurwerk van Dr. Johan DECAVELE¹. We projecteren *danckelijk gheautoriseert* zijn gegevens op onze Poperingse situatie. Dit is ook geen exhaustieve opsomming van alle figuren. Het is de bedoeling een start te geven aan het terugvinden van personen uit de vele nieuwgezinden om *de hemel zij ons genadig* een of andere genealoog te helpen om zijn voorouders te traceren in de 16e eeuw.

We noemen het een start omdat we wat de Poperingse familienamen betreft eigenlijk enkele decennia te laat notities kunnen consulteren. We hebben ook de bronnen gelimiteerd en onze grens gesteld einde 16e eeuw (1585).

Wie zich geroepen voelt kan nog aanvullen voor de periode die erop volgt².

Wederdopers of anabaptisten in Poperinge

1. Via de dopersen³ uit Gent

Hendrik VAN DEN BROUCKE⁴ blijkt al in 1527 een belangrijke figuur geweest te zijn. Zijn ketterse uitspraken werden bestraft maar hij volhardde in de boosheid want in zijn huis werden weer verdachte vergaderingen belegd⁵. Er is geruime tijd niet veel over de figuur te lezen maar we weten dat hij niet alleen in het Kortrijkse maar in heel Vlaanderen geweest is. Daar hij nooit gearresteerd werd was er bitter weinig bekend. We weten dat hij Hendrik heette, een verlopen religieus was uit Kortrijk, de wederdoop⁶ had ontvangen en vanuit zijn geboortestad Vlaanderen doorkruiste om de anabaptisten te onderrichten. Vermoedelijk heeft hij na de dood van Jacob VAN DER MASE de fakkel van hem overgenomen. Hij kwam dikwijls in Hondshoote en omgeving. Bij elk oponthoud in de textielstad logeerde meester Hendrik in de herberg van de priesterzoon Karel HERMAN, *Carlo* of *Strontkin* in de volksmond. In dit trefpunt van *rebaptiseurs, prophètes et aultres de la secte des anabaptistes* maakte hij kennis met Mahieu WAGHENS uit Noortberquin⁷. Samen met zijn echtgenote Mayken MARIS en vermoedelijk nog enkele geloofsgenoten uit de streek van Poperinge, vestigde hij zich in Gent. Hij nam daar de leiding van de broederschap⁸ op zich en bleef verder met meester Hendrik in verbinding. In het huis van Mahieu grepen discussies plaats, die bijgewoond werden door een zekere LAUWEREYNS⁹ uit Zeeland. In de kleine Gentse gemeenschap, die relaties onderhield met plaatsen ten noorden van de stad, met Brugge, Kortrijk, Poperinge, Hondshoote, Zeeland en vermoedelijk zelfs met Aalst, bestond een

1 Dr. Johan DECAVELE is doctor in de geschiedenis en studeerde in Leuven en Mainz. Hij was stadsarchivaris en directeur Cultuur van de stad Gent..

2 Croonestucken XII Geboorten Sint Bertinus 1595-1600; Croonestucken XV, IIde deel Stadsrekeningen 1598-99; Croonestucken XVII Eigendommen Sint Janskerk 1536; Croonestucken XVII.

3 Dopersen, woord dat ook DECAVELE gebruikt. Verzamelnaam voor de doopsgezinden rond 1550.

4 De naam van Hendrik VAN DEN BROUCKE vinden we in 1557 terug in een akte SAP 364, blz. 64V^o in de Oosthoek. Er is een verwijzing naar een molen van een oom die Pieter heet. De aanpalers van het te verdelen goed zijn Gillis VAN DEN BROUCKE via de weduwe Sanderyne en Willem DE QUICK als voogd van de kinderen van Hendrik VAN DEN BROUCKE. De naam VAN DEN BROUCKE is uiteraard een zeer verspreide naam wat het dus moeilijk maakt om de link te leggen. De goederen liggen in de Oosthoek.

5 A. L. E. VERHEYDEN, *Le martyrologe courtraisien*, p. 15.

6 *Anabaptisten* lieten zich opnieuw dopen, ook al waren ze vroeger in de Rooms Katholieke kerk gedoopt. De kinderdoop is volgens hen tegenaangewezen omdat de mens persoonlijk moet kiezen en dat kan hij niet als kind.

7 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 14.043, rekening 1538-1539, f° 10.

8 Het woord *broederschap* wordt in onze bron gebruikt voor de Menno gerichte doopsgezinden.

9 De fam. LAUWEREYNS is ook in Poperinge terug te vinden in de XVIe eeuw. Joeres LAUWERENS wordt vernoemd SAP 364, 14r^o in de licenthouck; Pieter LAUWEREINS heeft goederen in de Schoudemonthoek en de Hipshoek; Gheleyn LAUWEREYS, overleden, had goederen aan de Dasdreef 1559, o.c. 102; Pieter LAUWEREYS wordt vernoemd in de Hipshoek en de Schoudemonthoek, o.c., blz. 131v^o; Pieter had ook eigendom in 1559 op de Overdam, o.c., blz. 131v^o in de buurt van de Wellynckstraat. OPDEDRINCK heeft het 1569 over een zekere Maillard LAUWEREN.

zeer groot samenhorigheidsgevoel¹⁰.

De genoemde LAUWEREYNS zal, onderweg uit Zeeland naar Gent, niet nagelaten hebben telkens een bezoek te brengen aan de broeders te Axel, Zuiddorpe en Sinte-Kruis-Winkel. Over het bestaan van doopsgezinde kernen aldaar had de overheid niet het minste vermoeden, tot ze in de zomer van 1538 ingelicht werd door het verraad van een lid van de Gentse anabaptistenkring, de Poperingenaar **Martin VALCKE**¹¹.

In 1538 verbleven te Brugge en Gent minstens zes doopsgezinden uit Poperinge, Westvleteren en Oostvleteren¹². Anna PILLAERT, de echtgenote van Martin VALCKE werd niet als doopsgezinde gestraft, maar enkel omdat ze *qualic ghevoelt (had) inde sacramenten vander heligher Kercken, sonderlinghe vanden aultaere*. Het is zo dat voor de anabaptisten¹³ aanvankelijk de naam *sacramentariërs* wordt gebruikt. Het zou ons te ver leiden om de theologische achtergrond hier uit te spitten, maar de eerste theologische splijtzwam was de opvatting van de Rooms Katholiek die geloofde in de aanwezigheid - *transsubstantiatie* - van Jezus in de hostie. Men heeft dus binnen de stromingen die aan de basis liggen van de doopgezinden afstand genomen van de sacramentenleer en in uitbreiding dan biecht en doopsel *spiritueller* uitgelegd. Luther die nam meer de aflatenleer, het gebed voor de overledenen, enz... op de korrel. Beiden deden ze dat op grond van de schrift.

Wederdoop?

Martin VALCKE werd ook naar Brussel ontboden om er ondervraagd te worden over het anabaptisme in Brabant; vandaar werd hij ter beschikking gesteld van de gerechtelijke overheid in Mechelen en in Holland, om daar ter plaatse aanwijzingen te geven. We kunnen hieruit af leiden dat er een gestructureerde zoektocht gebeurde en dat er communicatie en eenheid bestond in de toenmalige doopsgezinde beweging.

10 A. L. E. VERHEYDEN, De doopsgezinden te Gent, p. 102.

11 De familienaam VALCKE is geen onbekende. Joannes VALCKE is viermaal in Sint-Bertinus voor voor 1595, Joanna VALCKE dv. Joannes en de wed. Franciscus VALCKE zijn meter voor 1595. In Poperinge was er wel een verwante naam belangrijk in de notabelen van de periode erop volgend nl. FOLCQUE. We zijn er ons van bewust dat we bij doopsels wel niet onmiddellijk bij de reformatoren terecht komen. Er wordt een Anna en een Christina geboren als kinderen van Joannes, de peters en meters zijn Joannes ENTEN, Georgius of Joris DE BUCKERE (cf. OPDEDRINCK, o.c. 117) en Christina de vrouw van Jacob BEKE.

12 DECAVELE noemt: Willem PILLAERT, Karel DE VOS, Adriana DE VYNC, Magdalena DE VOS; in Gent: Martin VALCKE en zijn echtgenote Anna PILLAERT.

13 Als grondlegger verwijst men in de meeste literatuur naar Melchior Hofmann of Hoffman (° Schwäbisch Hall vóór 1500 - Straatsburg november 1543), bontwerker van beroep; hij kwam na omzwervingen door Lijfland en de Scandinavische landen als Luthers predikant in 1527 in Lübeck en in Kiel. Wegens sacramentarische opvattingen moest hij zijn toevlucht zoeken in Straatsburg, maar omwille van zijn eschatologische prediking werd hij uit de stad verjaagd. Hij vestigde zich tenslotte in Emden om op het Godsrijk te wachten. Hij werd gearresteerd en stierf in gevangenschap.

2. Via de anabaptisten van Brugge

HERDOPERS KAREL DE VOS EN WILLEM PILLAERT

In Kortrijk werd in 1536 of begin 1537 de Brusselse schoenmaker Jacob VAN DER MASE verbrand. Hij had zich samen met zijn vrouw in 1534 te Haarlem laten herdopen¹⁴. Hij was aanvankelijk meest actief in Nederland. Na Munster¹⁵ keerde hij naar Brussel terug, kwam in Vilvoorde in de gevangenis terecht, maar kon opnieuw, zoals we in het Kortrijks Martyrologium kunnen lezen, ontsnappen. Met een groep gelijkgezinden trok hij nu naar Brugge, dat gedurende enkele jaren het *land van Belofte* zou zijn voor de dopers. Naast VAN DER MASE en zijn echtgenote Josyne SCHRICX, verbleven in Brugge de Brabander Jan INGHELS¹⁶, en zijn echtgenote Margriete, verder Margriete MUSINGHE, weduwe van de Brusselse tapijtwever Pieter DOYSCHHEET, Eva PIETERS uit Alkmaar, weduwe van Gerard LISTYNC, die zich in Munster¹⁷ had laten herdopen, Cornelia ANDRIES¹⁸, echtgenote van Adriaan ADRIAENSZ uit Dordrecht, Wouter HEYNE en zijn echtgenote Laurentie JANS uit Gapinge (bij Veere in Zeeland), Magdalena DE VOS uit Oostvleteren, Karel DE VOS¹⁹ uit Poperinge en zijn echtgenote Adriane DE VYNC uit Westvleteren, Willem PILLAERT²⁰ uit Poperinge, Pauwels VERMAETE uit Sluis en een zekere Pieter DE BONTWERCKERE. Die Brugse kern was bijzonder gesloten en had onder de geloofsgenoten een sterke binding.

Nog in 1565 lezen we dat de echtparen Karel DE VOS en Loyse, en kammaker²¹ Jacques PONCHIES en Mayken, naar Dantzig²² trokken met een door de schepenen afgeleverd gunstig getuigschrift op zak. Ongetwijfeld hebben deze lui de koopkrachtige klandizie gevormd van de

14 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 13.822, rekening 1536-1537, f° vo; dat het echtpaar de wederdoop in 1534 ontving weten we uit het getuigenis van de vrouw in Brugge (A. L. E. VERHEYDEN, *Het Brugsche Martyrologium*, p. 31.)

15 Munster is belangrijk in de anabaptistengeschiedenis, zie verder in dit artikel bij Hofmann..

16 De echtgenote van Jan Inghels en Magdalena DE VOS zwoeren hun overtuiging af en werden daarom niet verbrand maar levend begraven.

17 *Munster* is verbonden aan een randverschijnsel dat met de anabaptisten te maken heeft. OPDEDRINCK verenigt de gehele anabaptistische strekking tot deze aparte ontsporing. De woordkeuzes zijn *enigmatisch* en *kleinerend*. o.c. Blz. 19.

18 De familienaam ANDRIES is tevens in Poperinge terug te vinden, net zoals VAN DEN BROUCKE. In de SAP 115, 113 is er een proces met een voerman Willem ANDRIES i.v.m. Menens bier (1591; in 1587 nr. 46). Voor 1595 heeft hij twee kinderen: Catharina en Petronella. Zijn vrouw is Perone of Petronelle, de peters en meters hebben de familienamen VANDEN BILCKE, HANNOOF (ONOF), MOREEL en HARDEMAN.

19 In Poperinge vinden we in SAP 364 (halmen) meester Christiaan DE VOS als curator. Bij de verkopen id. blz. 16r° in de Lyssenthoek DEVOS Joeres, zv. Pieter als aanpaler. In de Helhoek DEVOS Clays, de wed., onder procuratie van DE ROO Christiaan, id. blz. 38r° (1557) deze goederen zijn gemeen met FLOOR Sanders + QUAETGHEBUER Jacop + DE BERCH Ghelein. In 1585, SAP 115, 8 is er een proces met Jan DATEN waarin Jacobus DE VOS is vernoemd. In 1593 wordt Joannes DE VOS gedoopt als kind van Andreas. Franciscus DE VOS is peter in 1591 bij een kind van Jacobus DE VOS en Maria. Jorina de echtg. Van Guiliemus DEVOS is tweemaal meter en bij de peters treffen we Andreas, Franciscus, Guiliemus en Jacobus DE VOS aan. De weduwe van Clays DE VOS heeft 1/2 in de goederen op het Gervelgat SAP 364, 63 r° (1557). Bij OPDEDRINCK, o.c. vinden we Maarten DE VOS, blz. 61. De verdere gegevens zijn zeer twijfelachtig. (Actief in Krombeke? Poperinge?). Volgens OPDEDRINCK zat hij in de gevangenis in Hondschote.

20 De familie PILLAERT behoort bij de elite van Poperinge. In 1592 wordt Catharina PILLAERT gedoopt als dochter van Andreas en Catharina. Naast Andreas is er nog een Theodorus die peter is voor 1595. Hij is gehuwd met Suzanne want zij treedt op als meter in de parochieregisters van Sint Bertinus voor 1595. In 1556 lezen we *Coernelis DE WAEGHEMAKERE heeft gecoocht jehens Lamse DE POURS het XXXVI deel van den husse stande in de Gasthus strate daer Fransoys PILLAERT woont metter zuthende Gilles BUEN van oosten Gilis PIEREN tnoerthende op de strate noch het derde van V vierendeel VII roen lant ligghende in de eecghouc metten west ende oosthende an Lauwers PLATEVOET de zutzide Clays DE BREE de noertside an tlant van Dierick PILLAERT ghelaest in de helft van XXVII sch.p.de Heere. Noch het twaelfst deel int cleene scuerke staende op1 gem. XXIII r. lant thoebehoort soverleden grootvader mitsgades XII deel in all opgaende boomen*. SAP 364, 17v°. Dierick wordt verder nog genoemd in de Eekhoek. Zijn vrouw heet dan Jacquemyne en woont in de Gasthuisstraat als eigenaar. De weduwe van Franchoys (Jaeneke of Jacquemyne?) en haar zoon zijn daarna nog eigenaars in de Gasthuisstraat. In 1566 woont er een Fransoys PILLAERT in de Ieperstraat aan de stenen brug. Jacob LOODYCK woont ervoor aan de straat SAP 364, 59v°. Id. 98r° in 1558 Jan PILLAERT, zv. Jan is als eigenaar genoteerd in de pezelhoek.

21 *Kammaker*. We denken hier aan de kammen om wol of vlas te kammen.

22 *Gdańsk*: *Danzig* of *Danswijk* is de hoofdstad van Pommeren en een voormalige Hanzestad in Polen. Gdańsk is gelegen aan de Oostzee, op de plaats waar de westelijke arm van de Wisła (Weichsel) de Bocht van Gdańsk bereikt.

boekverkoper Clays BARVOET²³, die in begin 1564 door de stedehouder van de soeverein-baljuw te Brugge aangehouden werd *offline ghedisperseert ende vercocht t' hebbene suspecte boucken*²⁴.

Gdansk

BRUGGE: HET LAND VAN BELOFTE

Via de Hanze was de nieuwe leer zeker mede omwille van taalverwantschap binnengesmokkeld. De kettervervolgning was in Brugge niet volgens het boekje. Zowel het magistraat als het bisdom stonden koppig aldus Dr. DECAVELE tegenover mekaar. De stad verzetten zich zelfs tegen de plannen van CURTIUS, de toenmalige bisschop (1562-1566), om door het aanleggen van communicantenlijsten efficiënte controle

uit te oefenen op het geloofsleven. De spanning bleef een hele tijd aanhouden. Toenmalige pensionaris Gillis WIJTS²⁵ wordt vaker genoemd.

Als Margaretha van Parma, de landvoogdes een strenge aanmaning zendt om de daders te vervolgen geven de schepenen 18 september 1564 een zeer uitvoerig maar erg ontwijkend antwoord. In de manier waarop er geredeneerd wordt voel je dat er principiële redenen zijn voor de gang van zaken. Zo is de stelling van de kerk. *Dat er opstand dreigt is inderdaad waar, niet echter omdat de privileges zagezegd zouden geschonden worden, wél omdat de repressie tegen de ketters niet streng genoeg is.* Ze manen dan ook aan om aan Brugge het bevel te geven, de inquisiteur in de uitoefening van zijn ambt niet meer te hinderen en hem ten volle van zijn rechten te laten genieten. *Indien de stad in dezen verder de vrije hand wordt gelaten, zouden Ieper, Gent, Doornik, Oudenaarde, Kortrijk, Armentières, Rijsel, Douai, Duinkerke en andere steden die onder de bevoegdheid van Titelmans ressorteren, weldra wel eens hetzelfde kunnen doen*²⁶.

In deze discussie ging Brugge steun zoeken bij de andere drie leden van het graafschap. Op de vergadering van de Leden van Vlaanderen van begin oktober 1564 zette pensionaris Gillis WIJTS de bezwaren van de magistraat uiteen. Ieper twijfelde niet. En ook de schepenen van de keure van Gent gaven hun afgevaardigde J. BORLUUT de opdracht, te tekenen, op voorwaarde dat het aangeboden werd in naam van en als betreffende de hele generaliteit van Vlaanderen. TITELMANS werd regelrecht een indringer genoemd. Dr. DECAVELE schrijft *Wat concreet Brugge betreft, daar kan de mentaliteit van de magistraat slechts veranderd worden door Cornelis VAN BAERSDORP uit het schepencollege te verwijderen en Gillis WIJTS als pensionaris te ontslaan*²⁷.

Als de bisschop blijft klagen antwoord Margaretha hem *de magistraat niet meer van nalatigheid in de kettervervolgning te beschuldigen, maar zijn gegevens over ketterij integendeel aan de stedelijke*

23 Familienaam BAERVOET, BERVOET. Hier is bijna geen beginnen aan. In SAP 115 vinden we een proces waarin indirect Gabriël BERVOET wordt genoemd (1592), geen doopsels, geen peters en meters voor 1595. In de halmen SAP 364 is er sprake van *Bervoets pit*. BARVOET is vermeld in de processen voor 1595 (1584, 1585) met name Gherard en Lauwyck in een proces omtrent huishuur en lening.

24 Stadsarchief Brugge, Overleg 1563-1564, stuk 70, 11 maart 1564 (n.s.)

25 WYTS: In 1558 is Gayfer WIJTS, wetschepen (SAP 364, blz. 84). Voor 1595 wordt Colard WIJTS genoemd in een proces. Maria, de vrouw van Joannes WIJTS is driemaal meter, Clays en Colard zijn peter in dezelfde periode voor 1595. Er worden geen geboorten vermeld bij naamgenoten. Het feit van het meterschap binnen de familie geeft geen uitsluitel. Enkele leden kunnen wel katholiek zijn, enkele vrouwen durfden misschien niet anders, gevraagd door aangetrouwde familie. We weten ook niet in hoeverre de geestelijkheid zelf strikt katholiek dacht. Gayfer was de zoon van Jan en was eigenaar op de oude markt SAP 364, 45r° in de buurt van Clays DE VOS (1557).

26 Archivo General Simancas, Estado, NdFI, 526, f° 126 (brief van Villavicencio aan Filips II, 20 september 1564).

27 Archivo General Simancas, Estado, NdFt, 526, f° 141, einde 1564.

justitie door te geven opdat die zou kunnen optreden.

De nieuwgezinden vestigden zich vooral in de steden omdat daar vooraanstaanden zijn die het niet bestraffen van de ketters voorstaan en vrijheid van godsdienst opeisen zoals in Frankrijk. Tal van ketterse boodschappers komen over uit Emden²⁸ en andere Duitse steden, uit Frankrijk en uit Engeland.

Vanuit het bisdom kwam dan het argument dat wie ketter was een excommunicatie opliep en dat kon alleen weer goed gemaakt worden via de kerkelijke rechtbank. Op die manier probeerden ze de magistratuur buiten spel te zetten.

Emden, Pieter Bast 1599

Pensionaris Gillis WIJTS en eerste schepen, *voorschepen* Martin LEM gingen in Brussel daarover het advies inwinnen van Egmont²⁹ en verschenen op 18 maart samen met schout (?) Joris VAN THEMSEKE en burgemeester Jan DE BAENST³⁰, in het gerechtshof in Gent. De raadslieden wezen op de bevelen van de vorst en eisten dat die van Brugge tot een vergelijk zouden komen met de inquisiteur. Zonder dat de afgevaardigden hierover vooraf waren ingelicht, was ook TITELMANS zelf naar Gent ontboden. Het opzet elkaar te confronteren mislukte. De Brugse groep had zich genoegzaam voorbereid. Pieter TITELMANS had de wethouders bij de koning belast. Ze wilden wel loyaal zijn en *hem bijstand verlenen zoals vroeger*, zonder de minste inbreuk te dulden op hun rechten en privileges.

Het was na de eerste helft van de 16e eeuw niet meer zo goed in het Brugse.

We zien een verbinding ontstaan met de Duitse gebieden. Op 4 december 1553 kwamen een zestal Brugse handelaars en ondernemers aan te Duisburg³¹, samen met ongeveer 40 knechten. De meesten van die knechten waren Franssprekende textielarbeiders, zodat mag worden aangenomen dat het werklieden uit de kasselrij Rijsel, het Doornikse of Artesië betrof die te Brugge in de textielnijverheid werkzaam waren geweest. Medio 16e eeuw was het in Brugge niet zo goed meer. Er waren ondertussen enkele terechtstellingen gebeurd. De Brugse koopman-uitgever Johan GAILLIART verliet samen met zijn echtgenote en zijn zoon Willem omstreeks 1553 zijn geboortestad om zich

28 Aan het einde van de 16e eeuw kende Emden een periode van grote bloei. Door de Spaanse blokkade van Nederlandse havens bij het begin van de Nederlandse opstand werd Emden de belangrijkste overslaghaven aan de Noordzee. Uit de Nederlanden kwamen duizenden protestantse vluchtelingen naar de sinds 1544 protestantse stad om de vervolgingen door de Hertog van Alva te ontlopen. Emden is de bakermat geweest van anabaptisten.

29 De graven Egmont en Hoorn. *De ongelukkige graven werden, onder geleide van 3,000 spaensche soldaten, van Gent, uit hunne gevangenis naer Brussel gebragt en in het Broodhuis opgesloten. Na twee dagen kwam de bisschop van Yperen, Marten van Rithoven, des nachts by hen, las hun het doodvonnis voor en zegde hun ter zelfder tyd, dat hy hen als priester kwam bystaen om zich tot de laetste reize te bereiden. Aldus Conscience, De Geschiedenis van België*, blz. 425.

30 De familienaam DE BAENST is onder de notabelen later zeker bekend. In die periode vinden we die niet.

31 Zo wordt Duisberg omschreven in Wikipedia. In 1407 werd de stad lid van de *Hanze*. Naarmate de dode rivierarm meer en meer verzandde, trokken de handelaars echter weg, en werd Duisburg in plaats van een handelsstad een stad van boeren en monniken.

in het stadje Buderich aan de Rijn (tegenover Wesel) te vestigen. Op 9 januari 1555 werd hij burger van Emden³². Terwijl zijn zoon Willem een kleine drukkerij exploiteerde, kreeg Johan zelf naam én als kapitaalkrachtig uitgever, én als bewerker van twee Emdense Bijbeluitgaven (1556 en 1558), én als eerste vertaler van werken van Calvijn en van Erasmus' *Lof der Zotheid* in het Nederlands.

De jaren erop werden de activiteiten in Brugge onderhouden door gevluchte geloofsgenoten die de gemeente bezochten.

3. Jan en Paschaas LAMOOT uit Reningelst

JAN LAMOOT

Jan LAMOOT was wever uit Reningelst. In 1554 wordt hij protestant. Hij was vermoedelijk een lid van de Reningelstse familie Lamoot die begin jaren zestig en opnieuw in 1566 een zo belangrijke rol speelde in de religieuze beroerten. Sinds 1555 vertoefde hij in Emden waar hij op 5 november het burgerrecht verwierf. In 1560 was hij diaken van de Nederduitse Kerk in Londen, in 1562 ouderling. OPDEDRINCK schrijft *diaken*. De sporen van deze kerk zijn lang gebleven.

Hij wordt vermeld in verband met de discussie over het weerstandsrecht. De pacifistische anabaptisten, Mennisten of Mennonieten, hadden een strekking, die volledige afstand nam van actie tegen, of vermenging met het beleid. Anderen verdedigden actieve weerstand tegen de overheid. Deze weerstand kon bv. zijn de gevangene verlossen, maar ook *beeldenstormerij*³³. Wat hij zelf aannam is blijkbaar niet zo duidelijk, Maar uit het feit dat hij zich na de troebelen het recht van beeldenstorm niet ondersteunde zal hij in het vaarwater van de vredelievende dopers terecht gekomen zijn. In 1566, toen hij door de Calvinisten van Sint-Winoksbergen tot predikant werd beroepen³⁴, heeft hij niet zo graag de radicaliteit gezien van sommigen in het Westkwartier. Na Alva is hij kerkeraadslid in Londen, predikant in IJsselmonde (1574), Kortrijk en Brugge (1578-1580), Oostende (1580-1592). Hij stierf vóór 1592.

PASSCHAAS LAMOOT

Sinds Maart 1562 kregen de Brugse gereformeerden verscheidene keren het bezoek van de ex-karmeliet Christoffel DE SMET (Fabritius, Faber, Marissael). Hij werd beroepen als predikant in Antwerpen. In de Scheldestad schaarde hij zich bij de partij van de radicalen in de discussies over het weerstandsrecht. Einde 1562 te Londen teruggekeerd werd hij uitgestuurd naar Sandwich. In

32 Duizenden vluchtten naar Emden (deelstaat Nedersaksen). Sinds 1544 is het een protestantse stad bevolkt door mensen die de vervolgingen door de Hertog van Alva hebben ontvlucht. In deze periode raakte het overwegend calvinistische Emden in conflict met de lutherse graven van Oost-Friesland. Het Nederlands werd de voertaal van de handel en het bestuur. De semi-onafhankelijke status van Emden duurde voort tot 1744, toen Oost-Friesland, inclusief Emden, werd geannexeerd door [Pruisen](#).

33 Gillis de QUEECKERE (waver uit Nieuwerkerke) was in 1566 één der meest radicale Calvinistische predikanten onder Sebastiaan MATTE, o.a. in Sint-Winoksbergen, Warhem en Veurne. Hij preekte het gewapend verzet.

34 Dat is de term voor aanstellingen als voorganger in reformatische kringen.

oktober 1563 kwam hij, in het gezelschap van de Reningelstenaar Passchaas LAMOOT, via Grevelingen en Broekburg naar Cassel, waar hij enige tijd gepreikt schijnt te hebben.

Vanuit een heel andere richting stoten we op een andere Reningelstenaar: hij haalde zijn propaganda uit Tielt. In een bos bij Ieper, waar veertig personen aanwezig waren en waar het avondmaal en de doop werden toegediend³⁵ was een van de dopelingen Hans VAN DER MOTE.

4. *De knecht van Catharina ARENTS: Fermijn VLAMYNCK*

Pastoor Adriaan SMOUT uit Brugge verdacht Catharina ARENTS als daderes³⁶ van *het geschrifte des briefs* dat opgehangen werd aan zijn kerk. Ze herbergde, op verzoek van haar zwager Pieter VAN DEN HENDE, omstreeks 1550 toen ze nog in Gent woonde, vreemde doopsgezinden. Ze woonde de doopsgezinde vergadering van einde 1551 in Merelbeke bij en werd er samen met een vijftiental geloofsgenoten verrast³⁷. Alhoewel de Raad van Vlaanderen tijdens het vooronderzoek te weten was gekomen dat ze sinds één jaar niet meer te biecht of te communie was geweest, werd ze toch niet schuldig bevonden aan ketterij, zodat ze mits het afzweren en het betalen van een boete op 15 juli 1551 weer vrij kwam.

Kort daarop verhuisde Catharina naar Brugge waar ze in het huwelijk trad met bonnettenmaker en garenkoopman Jan DE BRABANT. Het koppel deed goeie zaken. Ze openden een *grote wyncke* achter Sint-Donaas en Catharina had verscheidene arbeiders in dienst. De ondernemende vrouw reisde met haar koopwaar de markten af. Zo kwam ze in Antwerpen, Gent, Kortrijk, Rijsel, Doornik, Saint-Omer en in 1685 in het Westkwartier. Haar ijver in de verkondiging en het contact met nieuwgezinden (Anabaptisten en Calvinisten) brachten weer moeilijkheden met de vervolgers. Al sinds 1556 kreeg ze regelmatig het bezoek van de Doornikse Calvinist Jean VISART³⁸, factor van de handelaars van zijn geboortestad Brugge. Haar knecht Fermijn VLAMYNCK³⁹ werd omstreeks 1558 Calvinist. Hij onderhield verbinding met Doornik: hij trouwde er kort vóór 1566. Nadat hij opnieuw naar Brugge trok vestigde hij zich later in Poperinge⁴⁰. Pastoor Adriaan SMOUT was op de hoogte van deze ketterse bedrijvigheid. Hij deed stappen bij de kanunniken van Sint-Donaas, die eigenaars waren van de winkel, om het gezin DE BRABANT eruit te zetten. Het kapittel wenste nochtans het advies van Pieter TITELMANS af te wachten. Anna bleef overtuigd. En we vinden bij haar verhaal een toestand die wellicht nog zal hebben bestaan: ze werd geroepen voor de raad van beroerten. Dr. DECAVELE schrijft dat *haar berouwvolle houding en de tussenkomst van haar biechtvader, de augustijnereremiet Roger DE JONGHE, haar redden van de dood*.

5. *Leraar: Loys Fabri*

Loys was een uitgetreden bedelmonnik afkomstig uit Duinkerke. Elders wordt hij Favri, Savary, Sabry genoemd, klaarblijkelijk ten gevolge van een fout overschrijven van de naam; F-S en b-v zijn in bepaalde gevallen moeilijk van elkaar te onderscheiden. Dr. DECAVELE verkoos de lezing van de rekening van de baljuw van Oudenburg. Misschien is Fabri te vereenzelvigen met de door Jean BALLIN genoemde verlopen Duinkerke franciscaan Loys SEVERY⁴¹, die omstreeks 1560 voornamelijk in het Westkwartier en in de kuststreek vertoefde. Francois HAGHEBAERT vertelde

35 Rijksarchief Brugge, Brugse Vrije, 17.041/42, f° 15.

36 A. C. DE SCHREVEL, *Troubles religieux*, p. 484.

37 Rijksarchief Gent, 710, f° 85 v°

38 A. C. DE SCHREVEL, *Troubles religieux*, p. 449. Deze Visart was ook tijdens het Wonderjaar in Brugge; hij werd op 5 april 1568 te Doornik wegens beeldenstormerij op de brandstapel terechtgesteld.

39 De familienaam VLAMYNCK is niet specifiek Poperings. Medio 16e eeuw woont Gillis VLAMYNCK in de Elzenbruggestraat. SAP 364, 73r° (+ 1558); In de Wipperhoek is er sprake van 5 vierendeel erf + cat. in 5 gem. gemeen met VAN DE BROUCKE Caerle, de kinderen + ELLEBOUT Jan. Bij de aanpalers van dit stuk land worden de aanverwanten van Jan ELLEBOUT en Jan VLAMYNCK genoemd. Hij treedt op voor de heren van CORTEWILLE.o.c., 78r°. In 1591 krijgen Jan VLAMYNCK en Josina een kind dat ze dopen onder de naam Maria (toch wel heel katholiek). Peter: Joannes VLAMYNCK.

40 A. C. DE SCHREVEL, *Troubles religieux*, 1, p. 461, 464.

41 E. Dr COUSSEMAKER, *Troubles religieux*, 1, p. 344.

in 1561 dat hij voor de Oostendse gereformeerden had gepreekt, bij wie hij bekend stond als *Loys de Leerare*⁴². In mei 1561 kreeg TITELMANS een tip dat hij in Poperinge was gezien. Nicolas DE HONDT van zijn kant deed op 3 september 1562 om middernacht een inval in de herberg 't Paukin te Ieper, waar hij naar verluidt logeerde. Beide speuracties bleven evenwel zonder resultaat. Er werd een beloning van 100 gulden uitgelooft voor wie de *dogmatiseur* kon uitleveren, *a cause que ledict apostat avoit journellement séduit les gens par sa fauce doctrine*. Deze premie viel ten deel aan de baljuw van Oudenburg bij Oostende. Waarschijnlijk had broer Loys de *vergaderynghe by daghe... in zekeren boghaert achter 't cloostere van Oudenburch* geleid, waarvan de pastoor van die stad gewag maakte⁴³. We kunnen het ons niet inbeelden. In een rabiante ketterwoede werd zijn lijk op de voorgeschreven wijze gestraft: de brandstapel wegens ketterij, de strop wegens zelfmoord, zoals de Brugse jurist Joos DE DAMHOUDERE het voorschrijft.

6. Sebastiaen MATTE en Jacob DE BUYZERE

In 1566 trachtte Sebastiaan MATTE⁴⁴, mutsenmaker of *bonnettemaker*, aan de ideeën van de reformatie gestalte te geven. Samen met Jacob DE BUYZERE (Bucerus) was hij verantwoordelijk voor de Beeldenstorm in Steenvoorde en in Poperinge⁴⁵. *Hij die van den Heere met stercke voys ende andere ghaven, tenen predicant van node, beghavet* was, trok vanuit Hondshoote rond in het Westkwartier om - soms vier keer per dag - te preken. Niet zelden veroorzaakte hij ernstige wanordelijkheden.

Jacob PLADYS schrijft in zijn *Cronycke van Elverdinghe*: *Als dit boos volk eenighe crucifixen om verre smecten, zoo riepen ze: Vive les gueux*. Hij beschrijft de bijeenkomst op het kerkhof van Onze Lieve Vrouwekerk in Poperinge. Na de troebelen ging hij studeren in Heidelberg⁴⁶. Hij stierf als voorganger van de Vluchtelingenkamer in Frankfurt⁴⁷ in januari 1575⁴⁸.

Voor OPDEDRINCK waren het allemaal *landlopers*, die belust op *buit en verwoesting*, onze gewesten doorkruisten⁴⁹.

De beschermers van MATTE, gewapende *convoyeurs* werden eveneens terechtgesteld Cornelis HALOVERE, saaiwerker en Jacob PLATEEL, zoon van Antoon. Beide zijn met Sebastiaen MATTE in Poperinge geweest.

42 Rijksarchief Brugge, Brugse Vrije, 4104, f° 2.

43 Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, 722, f° 119 v°. Deze vergadering zou onder meer zijn bijgewoond door Arnout VAN DEN BROUCKE, een metser die dikwijls in Zeeland vertoefde.

44 Deze verhalen zijn uitgesponnen in de meer populaire literatuur *Het Geuzenboek* van Louis Paul Boon, Uitgeverij De Arbeiderspers/Em. Querido's Uitgeverij B.V., Amsterdam, [maart] 1979, 707 blz. en de wat gekleurde uitgave van OPDEDRINCK, J. *Poperinghe en omstreken tijdens de Godsdienstberoerten der XVIe eeuw of de Geuzentijd*. Brugge, Drukkerij van Louis de Plancke, 1898

45 OPDE DRINCK, o.c. Noemt op blz 45 in zijn reeks Jacob DE BUZERE, Frans Antoon DE SWARTE (preekte in Poperinge), Antonis ALGOET uit Belle, pater Willem (Nederlander, zette een geuzentempel in den Haeghedoorn in Roesbrugge), Gillis DU MONT (uit de *Jaarboeken van Veurne en Veurneambacht IIIde deel*, 32, verbleef vaak in Poperinge) en Sebastiaen MATTE.

46 G. TOEPRE, *Die Matrikel der Universial Heidelberg*, II, p. 52, 28 september 1569.

47 *Frankfurt am Main*: In 1533 werd de *reformatie* ingevoerd. De toestroom van protestante immigranten deed de welvaart van de stad groeien. In de 16e eeuw ontwikkelde de stad zich verder tot een van de belangrijkste centra van de boekdrukkunst en boekhandel in Europa

48 We halen de voetnoot uit DECAVELE; A. A. VAN SCHELVEN, o.c., p. 35-36, voetnoot T; H. Q. JANSSEN, *De hervormde vluchtelingen van Yperen in Engeland*, - Bijdrage tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, Zeeuws-Vlaanderen, II (1857), p. 287; E. DE COUSSEMAKER, o.c., IV, p. 38-40. Vermelden we nog dat een derde broer, Jacob MATTE, in de zestiger jaren tot de Calvinistische vluchtelingen in Wezel behoorde. (SAK, Fonds d'Ennetière, I, 37, f° 39.)

49 Vreemd dat hij geen namen uit Poperinge zelf noemt bij dit experiment op het kerkhof van Poperinge.

7. Jan BEAUGRANDT, Willem en Gheleyn DAMMAN, Jan HACKE en Pieter HAEZAERT

De onderwijzer Willem DAMMAN legde het priesterkleed af in 1558 en begaf zich naar Frankfurt. In 1559 trad hij in Antwerpen in het huwelijk met Claerken HENDRICKX uit het Land van Kleef, als Calvinist. Sinds 1560 was Willem, samen met Pieter HAZAERT, bedrijvig als predikant in de omgeving van Belle en in Hondskoote⁵⁰. In 1561 wordt hij uitdrukkelijk *hondiscotanae ecclesiae minister* genoemd. De vergaderingen hield hij 's nachts, zowel in het open veld als in verlaten huizen⁵¹. Enkele keren bediende hij het avondmaal, niet alleen in Hondskoote maar ook in Nieuwerkerke. Bij zo'n avondmaalviering in Hondskoote op 16 februari 1562 werd hij door de procureur-generaal ingerekend. De voornaamste arrestant, heer Willem DAMMAN, was intussen overgebracht naar de gevangenis van het Geestelijk Hof in Ieper⁵². Daar werd hij op 12 mei bevrijd, *fortselingen uutghehaelt ende wechgelyt met pistoletten ende andere wapen*⁵³. Zoals in het geval van Jan HACKE in Mesen waren de plannen weer beraamd in Sandwich. Onder de voornaamste daders werden genoemd de lakenscheerder Olivier MOENINS, afkomstig uit Dranouter, die zelf al eens uit de gevangenis van Antwerpen was kunnen ontsnappen⁵⁴, de blauwverver Jan BEAUGRANDT⁵⁵, afkomstig uit Poperinge en op dat ogenblik opgesloten ouderling in Sandwich⁵⁶, Dierik BETTE uit Belle, de houtzager Jacob MASSELIS⁵⁷, afkomstig uit Boeschepe⁵⁸ en de wever Mahieu MARREEL, afkomstig uit Meteren.

Sinds 1560 was BEAUGRANDT lid van de Nederduitse Vluchtelingenkerk in Londen; later was hij afwisselend in Londen en in Sandwich als ouderling⁵⁹.

Op zondag 12 juli 1562 hield Geleyn DAMMAN, broer van Willem, op het kerkhof van Boeschepe tijdens de hoogmis een preek. Er waren ongeveer tweehonderd toehoorders *onder de zelve diversche voorzien van langhe stocken ende messen, zelfs pistolen*. Ze kwamen uit Boeschepe, Westouter, Reningelst, Berthen, Belle, Eecke, Godewaersvelde, Loker, Dranouter, Steenwerck, Sint-Jans-Cappel, Meteren en Steenvoorde.

50 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 462 bis, kopie van het vonnis tegen Claerken Hendrickx, 2 mei 1962.

51 E. DE COUSSEMAKER, o.c., IV, p. 142, getuigenis Jacob OLIVIER; I, p. 354, getuigenis Sanders DE HANE.

52 In Ieper was RYTHOVIUS bisschop. Hij had het concilie van Trente meegemaakt en was een vriend van TITELMANS. In 1576 bewerkte hij zijn pastoors om bij de parochianen hun leerstellingen te controleren. Hij is nog gevangen gezet en werd gewisseld in 1581.

53 E. DE COUSSEMAKER, O.C., III, p. 74; dr. I, p. 310; Rijksarchief Gent, VRI, 722, f° 151 v°.

54 Op 11 november 1559 ontsnapte hij uit de gevangenis te Antwerpen, waar hij wegens ketterij opgesloten was. (P. GENARD, AA, IX, p. 15.) Sinds 1560 was hij in Londen. (A. A. VAN SCHELVEN, Kerkerads-protocollen, p. 56.) Hij trouwde daar met Jacomynten VAN DER MEESEN. (o.c., p. 495.) Op 4 mei 1562 werd hij verbannen en werden zijn goederen verbeurd verklaard. In augustus 1565 werd zijn zaak opnieuw behandeld door de inquisiteur, vermoedelijk omdat hij een verzoek had ingediend om zich weer in het land te mogen vestigen. (Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 463, rekening VLAMINCK, 1565.)

55 Gheleyn BEAUGRANDT staat in de marge bij een verkoop 1556 in Poperinge SAP 364, 1v°. Clays BEAUGRANDT wordt als aanpaler genoemd in de Pezelhoek o.c., 8r°, Clays BEAUGRANDT in dezelfde hoek o.c. 9v°; verder wordt Leneke zijn zus ook genoemd o.c. 61v°, Steven BEAUGRANDTS goederen in de bogaertstraat worden verkocht *hij is in het buitenland o.c. 32R°*. (1556); in dezelfde straat wordt Passchier BEAUGRANDT vermeld. Het gaat om 1/6 in drie vierendeel. De goederen gaan tot aan de werf. Aan de Coppenollestraat in de Pezelhoek zijn er goederen van Malen BEAUGRANDT op dat moment 1556 aan de weduwe o.c. 56r° (1557).

56 Reeds in 1558 werd te Antwerpen een prijs gesteld op zijn hoofd (P. GENARD, AA, II, p. 308-309.) Sinds 1560 was hij lid van de Nederduitse Vluchtelingenkerk te Londen; later was hij afwisselend te Londen en te Sandwich als ouderling. (A. A. VAN SCHELVEN, O.C., p. 29, 30 en passim.)

57 Als dat geen Poperingse naam is. Chrispiaan MASSELIS wordt in de halmen genoemd SAP 364, 2v° in de Wipperhoek 1556. Clays MASSELIS, zv. Malinus heeft eigendommen in de Helhoek, o.c. 3R°; verder nog Andries, zv. Willem (Helhoek) en Clays. In 1595 wordt Andries genoemd in verband met een erfenisdiscussie. Jan wordt in 1686 genoemd in een andere erfenisdiscussie eveneens SAP 115. De Jacob MASSELIS waar het hier over gaat: sinds 1560 verbleef hij te Londen. Op 4 mei 1562 werd hij bij verstek verbannen verklaard en werden zijn goederen in Reningelst en Boeschepe in beslag genomen. (Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 462 bis.)

58 Sinds 1560 verbleef hij in Londen. (Ibid., p. 65, 495«) Op 4 mei 1562 werd hij bij verstek veroordeeld.

59 A. A. VAN SCHELVEN, O.C., p. 29, 30 en passim.

Negen deelnemers⁶⁰ aan de preek werden terechtgesteld: zes te Ieper: Geleijn BRUES, waard in *De Croone* te Loker, onthoofd 28 november 1562; Hendrik BUTSTRAEN uit Westouter, onthoofd 28 november 1562; Pieter POLLET uit Reningelst, onthoofd 23 januari 1563; Christiaan SCHAEPHOFT uit Reningelst onthoofd 23 januari 1563; Mahieu VAN PEPERSTRAETE uit Westouter, onthoofd 23 januari 1563; Robert DE CROOCK uit Cassel of Steenvoorde, verbrand 20 februari 1563. En drie te Cassel: Francois BOGAERT, alias DU PLOICX en Gauthier DE ZAUTERE uit Steenvoorde, en Clays VLASMAN, alias BERNAERT, uit Godewaersvelde, allen onthoofd op 10 oktober 1562⁶¹.

Het verhaal van HACKE is in die zin spectaculair dat zijn verlossing uit de gevangenis bijzonder geslaagd en propagandistisch werd uitgevoerd. In 1561 werd in Waasten de boekencolporteur Jan HACKE gearresteerd, die zowel te Doornik als in het Westkwartier Calvinistische geschriften aan de man had gebracht.

In de avond van 6 november van hetzelfde jaar verzamelde zich een grote groep mannen (de door de getuigen aangegeven getallen schommelen tussen 50 en 200) in Wijtschate, gekleed in lange donkere mantels en voorzien van wapens,

stokken, lantaarns en pistolen. Rond middernacht hielden ze beraad in de Langemeers, even buiten Mese. Vandaar ging het naar het klooster van de stad, waar ook de gevangenis was ondergebracht. Terwijl een aantal belegeraars de ramen met stenen bekogelden om te beletten dat iemand van de bewoners getuige zou zijn van wat er zich afspeelde, hakten anderen een groot gat in de muur, beukten de celdeur in en bevrijdden HACKE. Opnieuw werd er op de Langemeers vergaderd, waar HACKE van zijn boeien werd verlost.

Het verwonderde ons zo weinig te vernemen over Pieter HAZAERT (vóór 1566) alhoewel hij de harde lijn aanhield. Hij was van Belle en hoorde bij degenen die de priester vermoordden in Reningelst. Hij stierf waarschijnlijk in Nederland⁶². Op de valreep lezen we: *De nauwe banden waren in de eerste helft van de jaren zestig vooral het werk van de predikant Peter HAZAERT, die geregeld van Antwerpen naar het westelijke deel van Vlaanderen reisde. Hij werd daarin bijgestaan door de ex-kapelaan Jan HENDRICKX, die fungeerde als een soort verbindingsman met de Antwerpse Kerk onder het kruis, maar midden 1564 op een van zijn vele tochten naar Antwerpen gearresteerd werd. Uit het verhoor van Jan HENDRICKX bleek dat HAZAERT in Antwerpen onder meer logeerde bij Joos Laureins, een prominent protestant uit het Westkwartier, en in de verkoopshalle van Nieuwkerke, waar hij het gezelschap vond van Geleijn en Hans BAELDE, twee telgen uit een bekende Nieuwkerkse drapiersfamilie. Een mooier voorbeeld van een samentreffen van handel en religie kan men zich moeilijk indenken*⁶³.

Voorals omstreeks 1560 was hij daar zeer actief. Hij preekte er in het open veld en hield het avondmaal in private huizen. In juni 1561 was hij in Londen maar kort daarop weer in Vlaanderen,

60 OPDEDRINCK noemt nog in deze zaak Jacob PLAETEVOET (verbeurd verklaarde goederen 1565-1570.) Jan SCHREVELE van Reningelst, Willem SCHERIER, zoon van Frans, houtbewerker van Reningelst, Clays VAN SCHOTEN, landsman van Reningelst. We noemen hier enkel de Groot-Poperingenaars.

61 Gegevens uit GAILLIARD, DE COUSSEMAKER, DIEGERICK en VER HEYDEN.

62 DE COUSSEMAKER rond 1566.

63 Artikel op internet i.v.m. Antwerpse Reformatie.

waar hij, nu samen met Willem DAMMAN, als predikant in Hondshoote stond. In augustus was hij in Sandwich, vermoedelijk om daar de organisatie te regelen van de nieuwe Vluchtelingenkerk. Begin 1562 vertoefde hij in Emden. Maar in februari 1562 was hij opnieuw in Hondshoote.

Hij was ook in Parijs op een bijeenkomst van de Franse hugenoten.

Op de vlucht gedreven na het bloedbad van Vassy (1 maart 1562) stopte hij in Amiens waar de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de te volgen gedragslijn in de Nederlanden wellicht is vastgelegd. Begin juni was hij weer in Londen waar het over het *weerstandrecht* tegen de overheid ging⁶⁴. Ook in Antwerpen stelde hij zich radicaal op.

Sinds 1560 was Hazaert meestal vergezeld van zijn bekeerling Jan HENDRICKX⁶⁵, ex-kapelaan van Alveringem en Mannekenvere. Hij schijnt zijn meester in heftigheid ver te hebben overtroffen. Lang vóór 1566 dacht hij al in termen van gewapend verzet en van gewelddadige beeldenvernieling, wat hij heel duidelijk liet blijken tijdens zijn gevangenschap in het kasteel van Rupelmonde. Op 3 augustus 1564 werd hij daar, nadat hem als rebel tegen de gerechtelijke overheid de rechter vuist was afgehakt, als ketter op de brandstapel terechtgesteld

Museum van Sandwich.

8. Joris VRAMBOUT

Joris VRAMBOUT uit Sint-Jans-Cappel vinden we sinds 1559 als verkondiger in de West-Vlaamse heuvels en in Steenvoorde. Hij vergaderde bij kastelein-brouwer Pieter VAN DE WEGHE. De strenge vervolgingen van 1561 deden de predikant vluchten naar Sandwich van waaruit hij, zonder zich te storen aan het banvonniss dat op 4 mei 1562 tegen hem was uitgesproken⁶⁶, nog vaak contact onderhield met Watou en Steenvoorde.

9. Jan GHERSTECOREN

Het jaar 1566 was blijkbaar het ergste in de *kerkbraak*. In de voetnoten van OPDEDRINCK vinden op blz. 81-82 de gegevens uit onze streek. Hier is JAN GHERSTECOREN vernoemd. Hij was de zoon van Maillard en kwam uit Haringe. Hij werd *ter galge* veroordeeld.

10. Ambachtslui en kettters vluchten

Omdat men de ketterij van de anabaptisten of de doopgezinden vervolgt proberen er voortdurend ambachtslui de streek te ontvluchten⁶⁷. Joos DE VINCK⁶⁸ ontving de volwassenendoop in Gent maar eindigde in die stad op de brandstapel⁶⁹ en Coppin PATERSSUENE onderging hetzelfde lot in Hondshoote; Dierik ANNOOT en Willem VAN OOST lieten zich in 1563 de volwassenendoop toedienen in Kortrijk⁷⁰; Pieter SCHAEFHOOFT en zijn echtgenote, de weduwe van kleermaker

64 J. DECAVELE, o.c. Blz. 20-23.

65 Een naam die ook in Poperinge te vinden is medio XVIe eeuw.

66 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 462, 462 bis.

67 OPDEDRINCK, o.c. Vermeldt op blz. 33-36 vele streekgenoten, geen Poperingenaars (Poperinge centrum), uit Reningelst worden er wel genoemd.

68 Joos DE VINCK uit Poperinge († 2 maart 1560)

69 In DECAVELE, o.c. lezen we: *Vermelden we tenslotte onder de terechtgestelde vreemdelingen nog Joos de Vinck uit Poperinge († 2 maart 1560)*. *De Dageraad van de reformatie in Vlaanderen*, 1975, deel II, blz. 461.

70 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 48.641, rekening 1569-1571, f° 8, v° - 9.)

Jan MAILLAERT, de weduwe van Francois DE NIEUWELARE, Jan DE BAVELARE⁷¹ en zijn echtgenote trokken naar Harlingen in Friesland.

Eenmaal gevlucht werden ze toch soms gesnapt en poogde men van hen iets te weten te komen. Soms was het enkel op die manier leefbaar. Jan DE BAVELARE, die na het overlijden van zijn echtgenote naar zijn geboortestad terugkeerde en vrijwillig zijn spijt ging betuigen tegenover de inquisiteur, wist interessante bijzonderheden te verstrekken over de toevluchtsoorden in Friesland: *zouden de wederdopers grootelicx haerlieden vertreck nemen... binnen den steden van Haerlynghe ende Sneken (=Sneek) in Vrieslandt ende in een cleen procheken by Leeuwerden, zynde de ghuene residerende inde zelve prochie divers nande anderen, van waeren ooc diversche vertrocken zyn naer Dantswyck⁷² ten respecte van eeneghe placcaten⁷³.*

Volgens het getuigenis van pastoor Jacob MEERSCHAERT grepen in januari 1564 in Poperinge en in de omgeving nog anabaptistenbijeenkomsten plaats, *zynde de ghuen danof besmet alle vremdelinghen⁷⁴*. Dit laatste strookt evenwel – volgens Dr. DECAVELE – niet met de waarheid. Een Pieter DE LA HAYE⁷⁵, die in het huis van de schout⁷⁶ woonde⁷⁷, bleef nog tot aan zijn vlucht in juli 1564 propaganda maken voor zijn overtuiging. In 1561 werd hij opgespoord; in maart 1565 werd hij in Poperinge gearresteerd⁷⁸.

En in november 1565 spande de inquisiteur een proces in tegen zes inwoners van Poperinge, verdacht van Mennoniet te zijn: Janne en Maria GOEDHUUT, Barbele DOBBE, Vincent JOORIS, Jan D'HUUSCHERE, Clays DE GRAVE⁷⁹.

De inquisiteur van zijn kant verrichtte arrestaties in Belle, Reninge, Boeschepe en Reningelst. Pieter FENTIN⁸⁰ uit Reningelst werd om zijn uitvallen tegen de mis op 31 maart 1556 door de Raad van Vlaanderen gestraft⁸¹.

Regnault DIERICX en Franchois LOOSIN uit Reningelst namen in 1557 met hun echtgenoten de wijk naar Emden en werden daarom bij verstek verbannen verklaard.

Terzelfdertijd voerde TITELMANS een proces tegen Pieter VLAMINCK, schoolmeester in Nieuwerkerke. Later, in 1561, vertrok deze naar Londen en werd vandaar als onderwijzer ter beschikking gesteld van de pas opgerichte Vluchtelingenkerk in Sandwich. De geestelijke Pieter HAZAERT, afkomstig uit Belle of uit Dadizele, legde in 1557 zijn priesterkleed af en zocht aansluiting bij de Vluchtelingenkerk in Emden. Gillis BEEK, schoolmeester in Waasten, nam in 1558 de wijk naar Frankfurt, alwaar hij op 8 december als burger werd opgenomen.

11. *Hubrecht GHIJS, Haringe*

Op 23 december 1561 werd te Veurne een politiemacht op de been gebracht zoals er zelden is te

71 *DE BAVELAERE*; We vinden inderdaad een Jan DEBABELAERE die eigendom heeft in het Gervelgat (Veurnestraat) SAP 364, blz. 45r°, in de Noordstraat 1557, o.c., blz 93r° wordt hij eveneens als aanpaler genoemd; In de Pezelhoek verkoopt hij aan Jacob DE LAHAYE (1559, o.c. Blz. 102); aan hem wordt in de Noordstraat (Gasthuisstraat) in 1550, SAP 364, blz. 127 huis, erf en *catheilen* verkocht, aanpalend aan een stuk dat al zijn eigendom is. Het kan vreemd klinken maar we zien er niet veel graten in om BABELAERE en BAVELAERE in elkaars verlengde te interpreteren. We hebben uiteraard geen bewijs tot nog toe dat het over die Jan gaat. Wat hierboven geschreven is dateert van enkele jaren later.

72 *Danzig, huidige Gdansk*: In de 16e eeuw zouden zich Friese, Hollandse, Vlaamse en daarnaast ook Engelse en Schotse handelaren in de stad vestigen. Het stadsbestuur zelf demonstreerde zijn onafhankelijkheid door tot de Lutherse protestantse kerkhervorming over te gaan in 1522, waartegen de rooms-katholieke Poolse koningen niets konden ondernemen

73 Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, 722, f° 129 v°.

74 Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, 722, f° 130.

75 *DELAHAYE*; We citeerden reeds Jacob DE LA HAYE als de man die eigendom verhandelde met DE BABELAERE. Pieter DELAHAYE wordt in april 1559 vernoemd als een verkoper SAP 364, 102v°.

76 Wat hij hiermee in Poperinge bedoelde is niet duidelijk.

77 Ibidem, f° 148.

78 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 461, 463, rekeningen VLAMINCK, TITELMANS en VAN HEE.

79 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 463, I.C.

80 FENTIN: FERTIN?

81 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 21.921, f° 45. (Rijksarchief Gent, Raad van Vlaanderen, 7538, f° 226 v°; 7614, f° 163 v°, 189; Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 21.923, f° 26, 30, 35, 41, 45.)

zien geweest. Ook in Hondschote was men bang. TITELMANS had Hubrecht te pakken en hij moest gestraft worden. Hubrechts GHIJS was, samen met zijn zuster Machelyne, met Pieter DE SMET, Jan DOENS en Hans OUTERS door de inquisiteur gearresteerd in Proven. Zijn echtgenote had tijdig het hazenpad genomen⁸². Ze waren vooral bang van de gevangenisbrekers en dachten aan de bevrijding van Jan HACKE.

Na een tip van de afvallige Joris VAN DER HALLEN zette de procureurgeneraal 35 gerechtsdienaars in en op 16 februari 1562 gebruikte men een smoesje om de deelnemers van een avondmaalsviering in de val te lokken. Negen onder hen, onder wie Willem DAMMAN zelf, werden gepakt. De spanning in de stad steeg ten top. Vanuit Sandwich weet men nu dat Gerard MATTE *gheerne de broeders in Ynghelant gheperswadeert*, overtuigd zou hebben, *de procureur general ende zyn volck uut Honscote te slaene*⁸³

12. *Poperinge als terrein van de broederschap:* *MENENISTEN*

Jacob DE RORE was in Poperinge en omgeving⁸⁴. De anabaptisten waren al in Poperinge in de jaren '30. We signaleerden al dat de 6 personen uit Westvleteren en Poperinge, die in juli 1554 in de hoofdplaats van de kasselrij Veurne een straf dienden te ondergaan, doopsgezind waren.

De oorkonden geven hieromtrent de namen van: Pieter GHEERSTECORNE, Willem VAN DEN STEENE, Ruebin KLIKT, Willem DE SCHAECHT, Denijs DE BUL en Michiel VAN DEN STEENE. Ze werden aan de kaak gesteld: hun tong werd doorpriemd in Veurne.

In januari 1561 zegt de inquisiteur dat de broederschap - op dit ogenblik één van de voornaamste in Vlaanderen - en dat ze uitgeschakeld is⁸⁵. In de rekeningen van TITELMANS vinden we: Eustaas HAZEBAERT, Jacob VAN DER MERSCHE, Stanken BEAUGRANDT, Christiaan DOBBELS, Jan VAN DEN BERGHE en echtgenote, Arnout BOURIJ, verder nog vernoemd, Robert VERGELLO en echtgenote werden ingerekend; Jan LIEVENS, Christiaan TRION, Denijs VAN PEENE⁸⁶, Anna, Jan en Joachim MOENAERT, Gelein MOENAERT en echtgenote en François ADAMS gingen op de vlucht. Al die familienamen klinken niet vreemd in de streek.

Poperinge, verdacht van Menenisme: Janne en Maria Goddinck (Goetmijt, GOEDHUUT⁸⁷), Barbele DOBBE, Vincent JOORIS, Jan D'HUUSCHERE, Clays de GRAVE⁸⁸.

13. *Joos HUGHESOONE, Robert RYSPOORT en Jacob* *PANNEEL*

We volgen een tekst die in Reningelst in het kerkarchief zou te vinden zijn⁸⁹. De inscriptie in Reningelst is er niet meer. We vinden wel een glasraam in Nieuwkerke.

Verhael van de vrede moord en de bloedgetuygenisse vanden eerweerden heer Hugesoone, pastor tot Reninghelst, ende zyne twee medeghesellen, ghedaen door geusen ofte beeldstormers in t'jaer 1568.

82 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille 461, rekeningen TITELMANS en DE HONDT, oktober, november 1561

83 E. DE COUSSEMAKER, *Troubles Religieux*, I, p. 349.

84 Rijksarchief Brugge, Brugse Vrije, 17.041/42, f° 14.

85 A. D COUSSEMAKER, *Troubles religieux*, I, p. 86. Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 461, rekening TITELMANS, januari 3361.

86 In Poperinge leeft op dat moment Boudewijn VAN PEENE.

87 *GODUUT*; Jan GODUT is schepen in 1556 (SAP 364, sporadim); Hij woont in 1556 in de Pottestraat, SAP 364, blz.24r°. Hij heeft eigendom in de Pezelhoek, o.c., blz. 35r°; in 1557 is hij aanpaler in de Oosthoek, o.c., blz. 55r°, in de Pezelhoek, Jan GODUUT de kinderen, o.c., blz. 5r°; Jan GODUUT, zv. Ghelein verhandelt eigendom in de Hipshoek, o.c., blz. 92r° (1558); In de Hamhoek heeft hij gedeeltelijke eigendom gemeen met Jacob DOOM, o.c., blz. 102 v° (1559); Mayke, de dochter van Jan GODUUT genoemd, o.c., blz.109r° (1559).; Nog in de Wipperhoek als aanpaler, o.c., blz. 137r° (1559).

88 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, 463, I.C.

89 *Annales de la Société d'émulation pour l'étude de l'histoire de Bruges*, 1872, blz. 284.

Brandvenster kerk Nieuwkerke

Naer dat deze schelmen in verscheide plaetsen hun quaed hadden uitgevrogt, onder ander Jacobus HEULE en Joannes MICHIELS, genaemt den predikant, een zeer boos en goddeloos obset⁹⁰ ontrent Poperinge in eene plaetse genaemt Spangnaertsdale, niet hebbende konnen uytwerken, zyn zy den aenkomenden nagt, met hunne bende bestaende in 40 personen, vertrokken naer den kant van Reninghelst, langs den weg vertoevende en vernagtende in eene herberge genaemt Philomenula (de Nachtegael), in de welke zy hun by het vier gedroogt bebben, geheel nat zynde door den regen van den voorgaenden dag. Ontrent den dag verstaen hebbende door de bespieders, die zy voorgezonden hadden, dat den pastor aldaer t'huys was, vyf of zes van hun zyn gegaen in de kerke, en de andere naer het huus van den pastor, en van den cappellaen, den pastor wedergekeert zynde van Vormezeele, alwaer hy vernagt hadde, was bezig met syn officie⁹¹ te leesen, en bereyde zig tot het celebreren der hoogmisse (want het was verkooren maendag⁹²), als deze landloopers ofte geusen hem benevlens den cappellaen en den derden priestcr aen gevat hadden, hebben zy hun eenigen tyd vast blyven houden, tot dat zy al de schilderijen der kerke, de boeken, het gewaet, ea diergelyke gescheurt ofle verbrand hadden.

Dit gedaen zyade, hebben zy den pastor, een man van groote deugdzaambeid en geleerdheyd, die eertyds präsident geweest hadde der latynsche schoole tot Ypre, met de twee ander priesters weggeleyd, hunnen weg nemende naer Lokere, van daer naer Dranouter, Kemmel, Nieuwkerke, en Nipkerke (Nieppe), ondertusschen deze priesters altyd nugter blyvende. Op den weg bedreven de geusen evengroote, ja meerder vreedheyd in de kerken, die zy voorbygingen, als zy gebruykt hadden in de beeldstormerie van de maend augusti van tjaer 1566.

Den pastor van Dranoutre, grooten tegenstand biedende wierd grootelyks gequetst in het hoofd en eyndeling gepraemt met hun te gaen. Voor 'tlest op den zelve dag de kerke van Nipkerke geplundert hebbende, zyn zy voordien nagt gekomen in het bosch van het Westhof gelegen tusschen Belle, Nieuwkerke en Nipkerke niet verre van den Swartenberg. Aldaer zyn de drie priesters door HEULE, Joannes MICHIELS en nog twee raedsmannen geoordeelt geweest de

90 Obset: opzet, bedoeling.

91 Officie: brevier. Een priester leest/las de 150 psalmen als breviergebed in een bepaalde volgorde zodat in de loop van het jaar de gehele psalmreeks was gelezen. Dit duurde ongeveer één uur in de loop van de dag.

92 Maandag na Driekoningen was verloren of verkoren maandag. Daar was oorspronkelijk een gebruik aan verbonden waarbij men van de baas drinkgeld kreeg.

dood verdient te hebben, terwyl het uyt de H. Schrifteure genoegsaem bleek dat hunne dood regtveerdig was. Den inhoud der sententie tegen hun uytgesproken door Jacobus HEULE, was, omdat zy hun door eene vreedde tyrannie gestelt hadden tegen de belyders der zuivere leering, en omdat zy veele van deze by de magistraeten beklapt hebbende, ter dood gebragt hadden, daerenboven omdat zy hartnekkige papisten waeren, ende leeraers der afgoderien⁹³, zullen zy onthoofd worden.

Een der drie priesters, die de andere in grootheyd en ouderdom overtrefte, ondervraegt zynde of hy bereyd was de misse af te sweeren, en te belooven van noyt meer messe te doen, antwoorde dat hy liever hadde te sterven als dit te doen. Al de geene die deze priesters gekent hebben, houden staen, dat dezen geweest heeft meester Judocus, den Pastor. Naer deze antwoorde heeft men hun geleyd van de berg in een naby gelegen bosch, in hetwelke zy op den zelden dag, dat zy hadden gevangen geweest, zeer vreeselyk syn ter dood gebragt, 's nagts ten 11 uren, en alhoewel de sententie uytgesprak, dat zy moesten ontboofd worden, nogtans door de oorsaake van de waekers, door dewelke zy verrast waeren, syn sy nog op eene vreedere maniere omgebragt geweest; en onder andere meester Judocus, veel slagen en doodelyke wonden ontfangen hebbende, en ten lesten met het sweerd grootelyks gequetst zynde, heeft synen geest aen God synen schepper gegeven; tot den lesten oogenblyk uytroepende met den publicaen⁹⁴, Heer, weest my zondaer genadig.

Den cappellaen behalven andere wonden, drye bezondere in de keele ontfangen hebbende, wierd versmagt; den derden, naer dat zyne onderste lippe afgesneden was wierd doodelyk gewond in 't midden van syn lichaam, waer by korts daer naer is gestorven.

Alhoewel den goddeloosen raed der voorseyde moordenaeren, vastgesteld hadde den pastor van Dranoutre op de selve wyse te doen sterven, nogtans veel voor hem ten besten sprekende, en door ander middels als God bekend, is by de dood ontkomen. Hunne lichaemen wierden eerstmael gevonden op den 19 januarius, en den volgende dag wierden zy volgens het gebruyk der roomsche kerke seer eerbiediglyk begraven in de kerke van Reninghelst; ten lesten, op den 24 van de zelve maend heeft den deken van Poperinge hunnen solemneelen uytvaerd gedaen, twee hondert of meer aensienlyke personen daer tegenwoordig zynde.

Dese priesters alsoo ter dood gebragt zynde, hebben de bloeddorstige geusen, geheel den volgenden dag geschuyt in een bygelegen buys, en dat, om dat er verkondigt was, op den volgenden nacht door Joes MICHIELS hunnen predicant, een sermoen te sullen gedaen worden, op eenen bygelegen berg, genaemt den Monteberg, tot het welke de andere van hunne bende, soo van Nieuwkerke als van Steenwerk, Meessen en ander aengelegen plaetsen verwacht waeren: nogtans dit sermoen wierd naergelaten om dat er hun door zeker tydinge aengebragt wierd dat Simon RYHOVE uyt Iper aenquam met een groot getal soldaeten om hun te vangen, insgelyks wierden aile de geene, die daer naer toequaemen, door de schaepwagters, die ontrent dezen berg weyden, verwittigt, de welke de aenkomste van den voorzeyden Simon aen hun te kennen gaeven; ondertusschen, de moordenaers vertrekkende naer Reninghelst hebben aldaer hunnen roof verdeelt en van malkander gescheyden. Jacobus HEULE is vertrokken naer Vrankryk, terwyl dat Joannes CAMERLYNCK sig begaf naer Bergambagt. Wanneer dan dat Simon Ryhove tot den geseiden berg is aengekomen, heeft zeer neerstelyk ten allen kante de geusen gesogt, maer niemand gevonden.

Jan CAMERLIJNCK, VAN DEN CAMERE was ook in Roesbrugge waar hij zes personen heeft gedood aldus het verslag van Willem VAN LOKEREN en Johanna DE BADTS, waard en waardin van de herberg *Sint Joris*. Hij werd in Ieper terechtgesteld⁹⁵

14. Dierick BERTHIN en Jacob CANIN

Als Philips II in 1556 pardoen geeft zijn er volgens OPDEDRINCK twee Poperingenaren bij. We lezen Dierick BERTEN en Jacob CANEN⁹⁶.

Die Philips II heeft trouwens voor de genoemde schrijver nogal wat krediet. Dit tekent dan ook de manier waarop hij over de troebelen schrijft. We citeren: *veronderstellen wij dat op onze dagen, eene achtige rooversbenden gewapenderhand, diefstal, moord nen vernieling met woord en daad aanpredikt; zou men dan de man niet prijzen, die zulk afschuwelijk gespuis onversaagd met de strengste straffen aanvalt en onbermhertig uitroeit*⁹⁷.

93 *Afgoderij*: Voor de reformatie was de aanbidding van het Allerheiligste en de heiligenverering afgoderij.

94 *Publicaen*: verwijst wellicht naar de tollenaar in het Evangelie.

95 *Geusianismus Flandriae Occidentalis*, bl. 61.

96 Daneel, Gayfer, Steven, Copke (Haeghebaerthoek aan de Lissecatstraat eigendom) en Joeris DANEEL komen voor in SAP 364, Halmen Poperinge voor 1559.

97 o.c. 138.

15. *Pieter VANDEN STEENE*

Pieter VANDEN STEENE werd door de baljuw Robrecht VAN BELLE aangegeven in 1567⁹⁸. We citeren volgende tekst uit het onderzoek. Er werd een *pennetekening* van *eene Pieter VANDEN STEENE, schoenmaecker van zynen ambachte, brun man met grooyten baerde ende veil haers*,⁹⁹ gevonden *den welcken .. ten tyde dat men t' Ypre ende daeromtrent als 't S. Claeren de fouille dede.. jeghens UW: Ed: veil hooghe woorden hadde met groote dreigementen*.

Het bleek hier dat VAN BELLE ofwel iets tegen de Pieter had of inderdaad jacht maakte op geuzen. We hebben echter de indruk dat de bevolking eerder de reformatie gunstig gezind was... Misschien was VAN BELLE het slachtoffer om toch iemand aan te dragen. De naam VAN BELLE is ook niet direct bekend in de streek op dat moment.

16. *Joris DE BUCKERE, Jacob OUDEGHERSTE, Jan PLAETEVOET, Jan DE RECKEMAKER, Jan DE BUTTERDROOGHER, Jan en Christiaen LIEBAERT, e.a.*

We vonden Jooris DE BUCKERE reeds in de familierelaties VALCKE. Volgens OPDEDRINCK was hij in de schepenkamer eerder geusgezind. Dit bleek bij de onderhandeling met de nieuwgezinden in 1567.

De familie OUDEGHERSTE en PLAETEVOET waren zeker ook Poperingse namen. Jacques OUDEGHERSTE *ende* Jaeneke zyne husvrouw worden genoemd in verband met een huis in Vlamingstraat dat tot tegen de pastorie van Sint Bertinus ligt in 1556¹⁰⁰. Hetzelfde jaar nog is er een transactie in de *Elzenbruggestraat*, nu Deken De Bolaan. Dat die mensen elkaar kenden wordt verder in de Halmen bewezen. Joeres DE BUCKERE verkoopt aan Jacob OUDEGHERSTE als voogd van de kinderen van Maerten DE BUCKERE een huis, *den helm*, op de hoek van de Ieperstraat en het *ceukemaertstratien*, de huidige Goudenhoofdstraat. Meester Pieter DE BUCKERE, priester, wordt in de acte vernoemd¹⁰¹. Joeris verkoopt nog aan Willem DE ROODE in 1557 zowel in de Oosthoek als in de Pezelhoek. Pieter DE BUCKERE heeft eigendom met de kinderen van Christiaen PLAETEVOET, zoon van Pieter in de helhoek¹⁰². Joeres De BUCKERE koopt in de *Meesenstraete* van Jan REGHERE een hofstede in 1558 en op de Overdam koopt hij van VANDE DICKE Mahieu een huis en erf, oost aan de pastorijs van Onze Lieve Vrouw, waar Pieter DE BUCKERE pastoor was. OUDEGHERSTE Jacques verkoopt goederen in de lyssenthouck aan Jan DE RECKEMAKER. We vinden die Jan DE RECKEMAKER in een lijst van OPDEDRINCK, blz. 124. Hij vergezelde Jacob DE BUZERE van Ieper naar Poperinge en zat ermee aan tafel. In diezelfde lijst Gillis VERMEERSCH, Christiaen METSU, Matheus BEUCKAERT en Karel DE CONINCK.

Van Jan DE BUTTERDROOGHER is wel meer te vinden. We vinden hem als verkoper in de Lissenthoeck samen met Ghelein DELAHAYE, Malen LAUWERE(YS), Jacop DELAHAYE en Daniel COERNHUUSSE als voogd van Jan DE RECKEMAKER, jr. bastaardkind¹⁰³ aan de dasdreef. Ook in de Pezelhoek had hij goederen. In de Edewaerthoeck verkoopt hij samen met o.a. Fransoys METSU in 1559.

Jan DE RECKEMAKER was volgens OPDEDRINCK een van de *gegoede ingezetenen der stad*. Jan PLAETEVOET is niet onmiddellijk te traceren behalve een Jan PLAETEVOET peter is in Sint Bertinus 1592.

98 OPDEDRINCK, o.c. blz. 101 uit briefwisseling met Ieper.

99 *Veil haers*: veel haar.

100 SAP 364, blz. 12r°.

101 SAP 364, blz. 43.

102 SAP 364, blz. 84r°.

103 SAP 364, blz. 102r°.

Jan en Christiaen LIEBAERT vinden we ook niet onmiddellijk in andere bronnen. Christiaen was afgestudeerd in de rechten¹⁰⁴.

17. *Willem CARPENTIER*

Willem CARPENTIER wordt de *geuseclocke* genoemd omdat er in de beschuldiging gewag wordt gemaakt van zijn publiciteit in de lakenhalle¹⁰⁵.

18. *Martin TELLIER en Morand VAN OKEGHEM*

In de laatste jaren van de XVIe eeuw wordt er vooral gerapporteerd over de Oostendse *boeven*. De

stadsmagistratuur is dan na het Calvinistisch bewind, waar we bij OPDEDRINCK niet veel van lezen, actiever pro-Spaans. We horen in die periode over de terechtstelling van Martin TELLIER

Hij is geen Poperingenaar. Hij wordt ook niet veroordeeld om zijn *geusche* ideeën. Hij verhinderde de wachters hun werk te doen en liep rond met *zeker penneken met brievekens inhoudende seker characteren ende andere superstitieuse snootheyd, 't welcke niet en dient dan om eenighe dieverie ende ongoorloofde zaecken te doenen verbooden zoo wel bij de gheestelicke constitutien als bij de weerelicke rechten*.

Hij wordt tien jaar verbannen uit Poperinge.

Morand haalde zijn *infectie* in Holland waar hij de *abominabele* ziekte van het Calvinisme opdeed. Meer nog hij gaf boeken door aan Ghelein VITSE. In zijn proces worden mededaders aangeduid nl. Adriaen NIDTS met de bijnaam *Ghietleughen*, Andreas STAMERAERE, en een vijfde.

19. *Arnout BORRY*

24-10-1558 wordt eigendom van Arnout vermeld¹⁰⁶ op de werf.

20-02-1567 Wanneer Graaf Egmont vraagt om te milderen zijn er in Poperinge 200¹⁰⁷ die daar niet willen van weten.

06-02-1568 Arnout BORRY weigert de prediking te staken. Ze werden met 20 man geroepen om te regelen.

Bij het doopsel in Sint Bertinus worden Nicolais BORRY en zijn vrouw Maria genoemd rond 1595.

OPDEDRINCK verwijst naar een Robrecht BORRY die bij de mannen van de draperie zou hebben behoord.¹⁰⁸

20. *Pieter DATEN, zv. Pieter*

De discussie omtrent zijn geboorte werd in de tijd beslecht door een Ieperling. Sedert die

104 OPDEDRINCK, o.c. 127.

105 OPDEDRINCK, o.c. 124.

106 SAP 364, blz. 74R°. Ghelein BORRY is als aanpaler genoemd o.c., blz. 150V° (1560).

107 Bij OPDEDRINCK, o.c. Blz. 119 is het getal 140 (nieuwe bijeenkomst?).

108 1568, o.c. Blz. 117.

publicatie¹⁰⁹ neemt iedereen het over dat hij geboren is in Cassel. Enkele voorgangers zoals ALTMAYER, collegeleraar uit Ieper (!) (1858) en Philips DE KEMPENAERE uit de Raad van Vlaanderen (1566) laten hem in Poperinge geboren worden. De ontroerende hoofdstukken waarin geschreven wordt dat Pieter zich in het Latijn – naar het bergachtig Cassel – *Montanus, uit de bergen* - liet noemen zijn evenmin een bewijs van het feit dat hij in Cassel geboren is. De naam DATEN is echter in die 16e eeuw geen vreemde naam in Poperinge.

DE FAMILIE DATEN

Germain SCHOONAERT z.m. schreef in Westhoek¹¹⁰ een zeer boeiend, uitgebreid artikel over de naamgenoten DATEN, Jan, Jooris, Joos, Adriaen, Michiel, Anna, Pieter, Mahieu en Janneke in Poperinge en in Ieper.

Pieter

Men vermoedt dat hij te Ieper goede contacten heeft gehad met een streekgenoot, de onderwijzer Joos LAUREINS¹¹¹ uit Zuytpeene (bij Cassel). Het is niet uitgesloten dat zijn vlucht uit het klooster verband hield met de arrestatie van meester Joos op 31 december 1551.

Hij zelf verbleef in Poperinge in 1550. Hij moest er blijkbaar de benen nemen. *Meester SCHOONAERT* geeft een verwijzing naar een proces in 1549 waar baljuw Christiaan MAY Jooris DATEN in de gevangenis zet. De familie SCHERRIER regelt de borgtocht¹¹². Hij schrijft er zelf bij dat er enkel een vermoeden kan zijn dat Pieter DATEN ook sancties vreesde.

Op 21-12-1566 gaat Pieter DATEN bemiddelen bij Frederik III, Paltsgraaf, om graan te verkrijgen. Hij is er door Jan DATEN uit Poperinge om gevraagd. Jan DATEN, *pachter van de tolle van het koornhuis* en de stadspensionaris Jan DE BACKER hebben de zaak geregeld en Poperinge mag graan halen. Dat heeft Pieter bereikt via Frederik III, de vrome.

Jacquemyne DATEN, de zus van Pieter, woonde gehuwd in Sint-Winoksbergen. Karel DE LANDMETER, haar man was kleermaker en Jacquemyne vroedvrouw. Als Pieter in 1560 op bezoek is roept hij een consistorie samen. Karel wordt kort daarop ontdekt door TITELMANS (1568). De weduwe blijft met 5 kinderen over.

Pieter had nog twee zusters: Peryne (x Jacob DE BUSSCHERE) en Christyne (x DE MOL, xx Andries MARTENS). Ze zijn signaleerd in Frankenthal¹¹³.

Zoals hij in Winoksbergen aanzette tot vrijheid zal hij dat ook in Gent proberen tot hij er omwille van de soldaten van de hoogbaljuw moet vluchten.

In begin november 1566 wordt hij *minister* in Ieper. Hij belooft loyaliteit tegenover en in het bijzijn van alle instanties. We merken onder de namen ook de naam Jan MARIEVAL.

Eind november 1566 verblijft hij na een tussenstap in Poperinge en in Brugge.

Na zijn verblijf in Antwerpen neemt hij als hoofdzetel de bossen van Sint Sixtus in Poperinge. Deze wapenfeiten zijn uitvoerig verteld in het verhaal van Jan DENYS¹¹⁴, gelogeerd in Mesen.

Hij liep met de trom de streek af en schreef in café *den Hert*. Zijn secretaris was Jan CAMERLYNCK

Pieter DATEN logeerde in het huis van Nicolaas VAN BAMBEEKE, bekende volgeling,

109 DIEGERICK *Petrus Datenus, Notes sur le lieu de sa naissance*. Brugge 1857.

110 Jrg. 23, 2007, blz. 44-65 *Onderzoek naar de sociale en familiale connecties van Pieter DATEN, fs. Pieter*.

111 Hier zien we hoe verleidelijk het is familienamen te linken zonder *verpinken*. We verwezen boven naar LAUWEREYNS te Poperinge. Blijkbaar was die familie ook in Zeeland gevestigd. Quid? Het is vooral in die tijd handig je herkomst te maskeren... Het is dus dubbel riskant naar verbindingen te gissen.

112 SAP 394, 149v°

113 *Frankenthal* inde Palts: aan het einde van de 15e eeuw bereikte de Palts zijn grootste territoriale omvang en in de late 16e en vroege 17e eeuw speelde de Palts een grote rol als aanvoerder van de calvinistische vorsten in het Rijk. Ze steunde de Hugenoten in Frankrijk.

114 Jan DENYS is uitvoerig gecommenterd bl. 15-17 *Poperinghe en omstreken tijdens de godsdienstberoerten van de XVIe eeuw*. Hij was wellicht van Woesten en is veroordeeld geweest. Hij wordt er op de typische OPDEDRINCK manier geschetst. De gehele context is als een complot van de Paltsgraaf om het Calvinisme, *eene dwaalleer van fykten en rabauden*, binnen te brengen. Hij schrijft er verder nog over op blz. 48-49.

wolhandelaar. Hij woonde op de hoek van wat nu de Veurnestraat is en de Oude Markt, huidig *Saint George*. Nicolaas werd in Brussel onthoofd in 1568 samen met Jan BROEDERS, Adriaen ZANNEKIN en Jan JACOBSZONE uit Poperinge¹¹⁵.

Poperinge was de graanlevering niet vergeten en het magistraat nam de moedige beslissing Pieter DATEN een mantel en 7 kannen wijn cadeau te doen.

Jan DENYS leed iets later een nederlaag en Pieter DATEN reist naar Amsterdam.

Zijn in 1563 uitgegeven Nederlandse vertaling van de op last van de keurvorst van de Palts samengestelde catechismus werd (en is!) als *Heidelbergse Catechismus* bij de Nederlandse gereformeerde kerken bekend.

De predikant DATEN was politiek een alternatieve figuur. Spijts zijn sympathie voor de reformatie was hij niet direct de vriend van Willem van Oranje¹¹⁶. Hij had, zoals we zagen in verband met het graan, contacten met Frederik III van de Paltz e.a. De Pacificatie van Gent viel bij hem niet in de smaak. Willems streven naar religieuze verdraagzaamheid, dat in de Gentse overeenkomst juridische vorm krijgt, is DATEN een doorn in het oog. Voor hem heeft de overheid enkel de taak de valse religie (in casu de Roomse) te weren. Oranjes verzoeningspogingen ziet hij als politieke kuiperij die ten koste van de godsdienst is beslecht. Als de Dordtse synode van 1578, waarvan hij voorzitter is, hem tot predikant in Gent benoemt, maakt hij dan ook gretig van de gelegenheid gebruik om zijn rigoureuze opvattingen te laten gelden.

Hij stierf in Elbing in Pruisen op 17 maart 1588.

Jan

Jan DATEN blijkt een gegoed burger te zijn. Hij kocht in 1558 in de Hamhoek aan de fam. WARMOES, in 1558 aan de fam. CHRISTIAEN¹¹⁷.

Pastoor MEERSCHAERT verkocht in 1563 een huis bij *de scoehalle* aan Jan DATEN. Als we het goed situeren dan zou dat in de Vlamingstraat geweest zijn. Dat de pastoor aan Jan DATEN verkoopt wekt onze aandacht. In de publicatie van Germain SCHOONAERT blijkt de transactie nog meer geladen. De goederen worden aan dezelfde prijs verkocht als ze gekocht werden (mei-december 1563¹¹⁸).

Jan DATEN was verdacht als anabaptist. Uiteindelijk woont hij wellicht in de Veurnestraat (toen Gervelgat) wanneer hij optreedt om aan graan te geraken als pachter van de *coornhalle*¹¹⁹. We vullen dit verkeerd in als we dachten dat het om een huispacht gaat. In feit pachtte hij de tienden. Hij moest die innen. Dat deed hij dan blijkbaar voor de abt, als *verdachte* anabaptist (?).

Dat hij verder nog bij de notabelen blijft horen kan je ook lezen bij onze gewezen voorzitter z.m. Hij heeft in de '70 jaren nog geijverd voor de saay en de octrooien die nodig waren voor de weefnijverheid. Onder het Calvinistisch bewind - waar hij niet op non-actief was - bleef hij pachter van de *coornhalle* en betaalde de inkomsten aan Pieter MARIEVAL.

Is hij naar de Vlamingstraat teruggekeerd? We vinden hem in elk geval terug *in de Hoorn* en dat is een herberg naast *de bonten Hert*¹²⁰.

In 1571 is hij even op verplaatsing aan het spelen nl. als beheerder van de bossen van Ter Duinen in Westvleteren.

Zijn activiteit als hophandelaar verraadt zijn pragmatische inslag. Wellicht hield hij zich in religieuze overtuiging op de vlakte en waar het goed uitkwam was hij zichzelf nl. nieuwgezind.

115 Germain SCHOONAERT in *Het Beloofde Land*, Dikkebus 1992.

116 Van Willem van Oranje is ook bekend dat hij zich ver hield van theologische disputen. Waar het Willem van Oranje om ging, was een tolerante maatschappij zonder geloofsbeperkingen. Net zoals een protestant (lutheraan, calvinist) moest ook een katholiek in alle vrijheid kunnen leven. (*Met uitzondering van de Wederdopers, daar was "iedereen" tegen*). Het leverde Willem van Oranje heel wat conflicten op, eerst met de Katholieke Plakkaten gericht tegen de nieuwe religie(s), later met vooral de calvinisten die zich ook weer weinig tolerant zouden opstellen tegenover de katholieken.

117 SAP 364, blz. 77, 309.

118 SAP 364, blz. 295.

119 Oorspronkelijk *De korenaar* (L'épi de blé) in 1432 door de abt aangekocht.

120 SAP 321, 89.

We zien hem bv. met plezier zijn commerciële compagnons noemen in een brief aan Ter Duinen, met name Frans DE VOS die als schepen van de stad in 1586 Reningelst een *quartier zoghervleesch* aanboodt om de troepen van de Spaanse kapitein Rijswyck af te wenden.

We herschrijven hier niet het goed uitgesponnen verhaal uit de genoemde bron. De laatste jaren van zijn leven en het leven van de weduwe Jan DATEN kun je in het artikel van G. SCHOONAERT nalezen.

Chronologie

1559 Filips II (Valladolid, 21 mei 1527 - San Lorenzo de El Escorial, 13 september 1598) vertrekt naar Spanje, Margareta van Parma wordt landvoogdes.

1565 Op advies van Willem van Oranje houdt het bestuur van het eedverbond der edelen in juli een bondsdag, niet in Lier maar in Sint-Truiden in het neutrale bisdom Luik. Op 6 september 1565 is zelfs de hertog van Kleef aanwezig op een vergadering, tot grote woede van Margareta van Parma. De hertog laat zijn dochters immers luthers opvoeden.

10.08.1566 - Begin van de beeldenstorm.

01.12.1566 - Beslissing tot gewapend verzet in Antwerpen.

07.04.1567 - Margareta van Parma verbiedt protestantse preken.

24.05.1571 - Alva stuurt zijn leger onmiddellijk naar het zuiden en verslaat Lodewijk. Veel katholieken trekken weg uit angst voor de calvinisten.

10.06.1571 De Staten erkennen Willem van Oranje als hun stadhouder.

Calvinisten willen heel Vlaanderen overheersen en stellen revolutionaire besturen in. Zo komt er ook een kort Calvinistisch bewind in Poperinge¹²¹. Ze wonnen alsmaar aan invloed en wensten op een bepaald moment het bestuur in eigen handen nemen. Deze radicalisering leidde omstreeks 1578 tot de oprichting van Calvinistische Republieken. De stuwende krachten voor deze

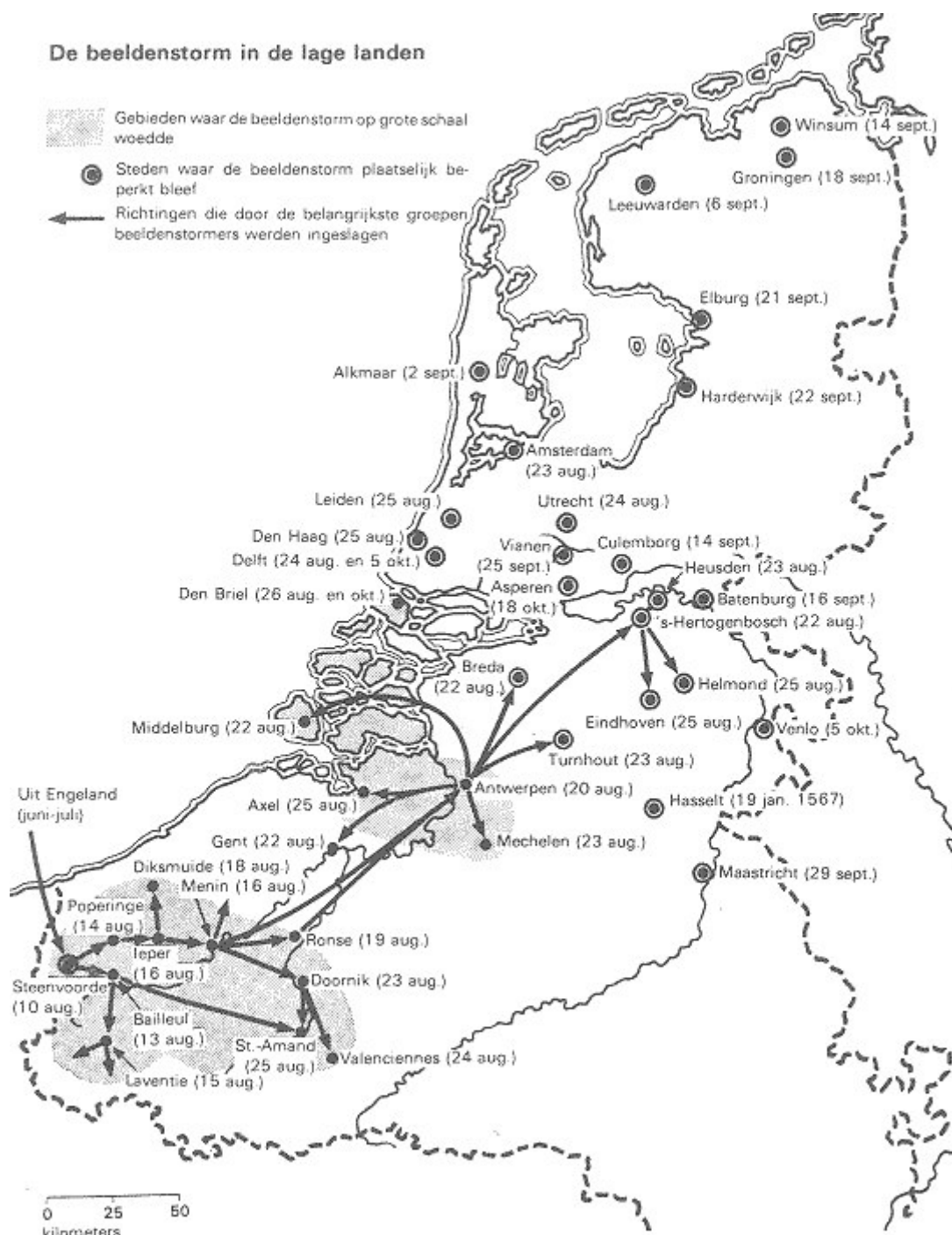
verandering van besturen waren vooral te vinden in de rangen van de ambachtsgilden.

De twee laatste decennia van de XVIIe eeuw is Spanje weer aan de macht.

©vpa-2015

¹²¹ De rekeningen van die periode zijn wellicht om die reden in het stadsarchief van Brugge te vinden. Er bestaat een kopie in het Stadsarchief van Poperinge (microfilm).

De beeldenstorm in de lage landen

Hondschote

Hondschote was inderdaad een belangrijk nest van de doopgezinden. Daarom precies werd het druk bewerkt en werden er zeer veel executies voltrokken.

Spijts de vervolgingen van 1562 kreeg Hondschote weldra weer zijn vroegere aantrekkingskracht terug als toevluchtsoord voor Mennisten¹²² uit de streek. In 1563 en volgende jaren treffen we er als lid van de broederschap een Clays BODDAERT aan uit Leisele, een Jan HUUGHE uit

¹²²Mennisten of Mennonieten, volgelingen van Menno SIMONS. Over Menno SIMONS, zie vooral K. VOS, *Menno Simons, 1496-1561* (Leiden 1914). Volgelingen uit die denominaties waren onlangs nog in Poperinge gevestigd. Als reformatoren ontwikkelden ze zich van anarchisten tot de meest pacifistische geleding uit de reformatie.

Veurne¹²³, een Coppin PATERSSSEUNE¹²⁴ alias Lange Coppin uit Poperinge, een Jan DE QUITERE uit Avekapelle, een Clays BAERT en een Gijs BAERT en zijn echtgenote. Al die personen werden aangehouden buiten Hondshoote tijdens een oponthoud in Ieper, Houtem, Veurne... Dit wijst erop dat Hondshoote zelfs na 1563 een relatief veilige beschutting bleef bieden voor de doopsgezinden.

Ieper

Poperinge en Hondshoote zijn bekend als haarden van de reformatie. Ieper is algemeen aanzien als minder nieuwgezind. TITELMANS was volgens Dr. DECAVELE goed ingelicht toen hij in november 1561 aan de landvoogdes schreef dat daar pas einde 1560 voor het eerst een doopsgezinde gemeenschap was tot stand gekomen. Het was trouwens niet zo'n gevaarlijke burcht. In amper tien maanden had hij er een einde aan gemaakt¹²⁵.

We gaan niet verder op de toestanden in de andere steden en gemeenten in omwille van de overvloed aan reeds gepubliceerd materiaal.

Veurne

Vermoedelijk moeten de zes personen uit Westvleteren en Poperinge, die in juli 1554 in de hoofdplaats van de kasselrij Veurne, een straf dienden te ondergaan omwille van ketterij¹²⁶ in het doopsgezinde milieu gesitueerd worden. De namen die worden genoemd klinken niet zo vreemd: Pieter GHEERSTECOORNE, Willem VAN DEN STEENE, Ruebin KLIKT, Willem DE SCHAECHT, Denijs DE BUL en Michiel VAN DEN STEENE werden aan de kaak gesteld: hun tong werd doorpriemd.

Munster

HOFMANN verwachtte dat in 1533 het Duizendjarig Rijk¹²⁷ op aarde zou beginnen. Omdat hij gearresteerd dreigde te worden ontvluchtte hij in 1530 de stad en werd de belangrijkste prediker van de doperse ideeën in het noorden van Duitsland en de Nederlanden. Waar HOFMANN nog pacifistisch was en geweld afwees, waren verschillende van zijn leerlingen bereid om de komst van dat Duizendjarig Rijk met geweld te bevorderen. Onder leiding van Jan MATTHIJS en later Jan VAN LEIDEN

werd de stad Münster in 1533 uitgeroepen tot het Nieuwe Jeruzalem. Jan VAN LEIDEN voerde een vreemd bewind als Koning van Jeruzalem¹²⁸ en de stad werd in 1535 weer veroverd door de bisschop, ondanks pogingen van Nederlandse dopers om de stad te ontzetten.

123 Ze werden verbrand in Veurne op 17 maart 1563. (Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 14.059, f° 18 v°, 19 v°: ze worden , *Calviniste et rébaptisé* genoemd, waarbij *Calviniste* in feite vaak het vervangwoord is voor *ketter*).

124 Uiteraard hebben we ons best gedaan om die naam terug te vinden in het tweede deel van de 16e eeuw. Zou men de naam iets hebben aangepast. DE PAPE? Die naam komt zeker voor.

125 V. GAILLARD, *Archives du Conseil de Flandre*, p. 230.

126 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 14.055, rekening 1554-1555, f° 25 vo, 26, 27 v°.

127 Dit zou volgens Openbaringen het einde van de wereld voorafgaan.

128 Volgens zijn vijanden vluchtte hij *met harem en luxe*. Het argument dat zijn mannen vluchtten en zich een harem veroorloffden enkel en alleen om zichzelf te maskeren, polygamie als bescherming, s uiteraard voor sensatiezoekers. Dit is allicht een brug te ver en niet geloofwaardig. We willen hier echter geen studie maken van het Munsterexperiment.

Bosgeuzen

Als men in de literatuur van onze streek leest dan heeft men het over de bende die in de 60-jaren in de bossen van Sint-Sixtus verbleef. Hier is sprake van Winox TRYOEN. Hij, of een naamgenoot, zou in 1568 ook als pachter van de kalsijderechten genoemd zijn in Poperinge. Hij was vaandeldrager bij Jan DENYS bovengenoemd.

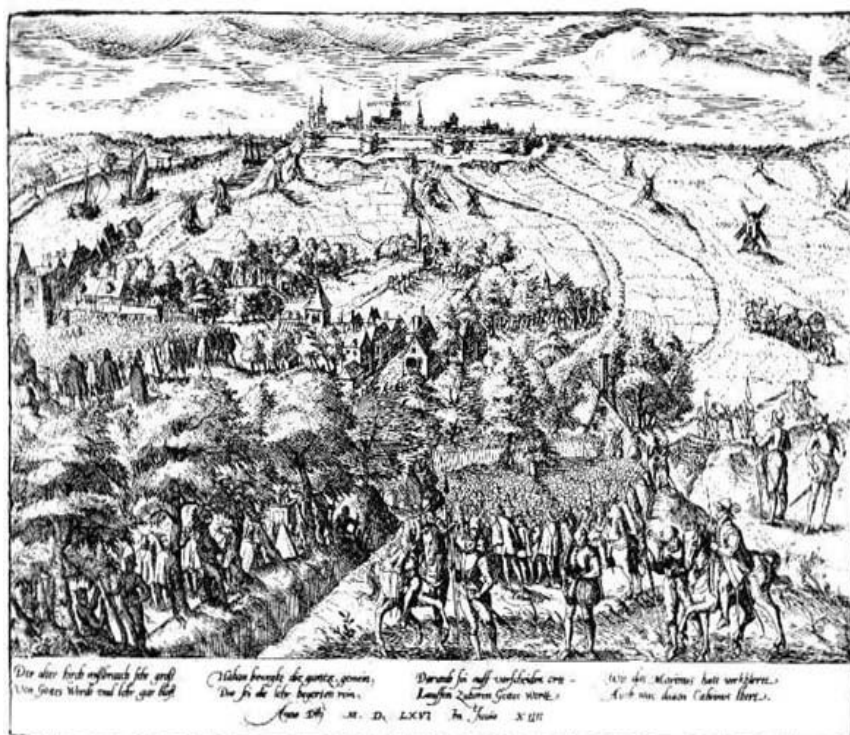
Ze zouden een sterke groep hulp uit Engeland krijgen. Volgens OPDEDRINCK¹²⁹ wilden ze de Hugenoten en de reformatoren uit onze gewesten ondersteunen om de nieuwe leer gewapenderhand binnen te brengen. Dit werd met de goedkeuring door de hertog van Alva na de overwinning van Maximiliaan Vilain al gedeeltelijk verhinderd.

Ter plaatse waren ze al eens gevlucht uit de bossen naar de *Strooyen haentken*. De dag waarop ze zouden toeslaan vanuit *Spanjaardsdale* regende het zo dat zelfs de boeteceremonie die was gepland om de aanval te bezweren werd verhinderd. 10 man werden ingerekend en in Ieper terechtgesteld¹³⁰. De baljuw zou volgens de verslagen ook aanhangers hebben ingerekend tussen Poperinge en Westouter aan het *cleen Graveken*.

Enkele pijnpunten uit de reformatie

In vele kernen nieuwgezinden kwam men tot de ontdekking dat zich, meestal rond een paar geletterden, kleine kernen vormden die hun vergaderingen doorbrachten met het lezen in het Nieuwe Testament (er wordt nergens over het Oude Testament gesproken!) en in andere Vlaamse

boeken, waarvan sommige uit het Latijn vertaald waren. De Bijbellezers onttrokken zich niet aan de kerkelijke verplichtingen, zoals het ontvangen van sacramenten, het vasten en vleesderven, het bijwonen van de zondagsmis, maar het kwam wel eens voor dat iemand met de Bijbel in de hand kritiek uitoefende op het sermoen van een priester en hem zelfs, zoals in 1534 te Caëstre gebeurde, openlijk uitschold voor een valse profeet.

Hagepreken door echte profeten, althans zo stelden de predikanten het voor.

We zijn al te veel geneigd om de situatie netjes uit te tekenen. Al waren er onder de nieuwgezinden geletterden, we mogen ons niet inbeelden dat het allemaal academisch geschoolde theologen waren.

Er waren zeker theologische disputen onder de predikanten, maar de ondervraagde ketters redeneerden vaak vanuit de typische wrevel van de reformatie.

De denominaties uit elkaar te halen is daarbij niet zo eenvoudig. Grosso modo zijn er Lutheranen,

¹²⁹o.c. Blz. 76.

¹³⁰OPDEDRINCK verwijst naar het Latijnse verslag van Pater WYNCKIUS, o.c. Blz. 77.

Calvinisten, Wederdopers (Mennonieten, anabaptisten en sacramentariers). We hebben het ons ook niet als opdracht toegemeten er een theologisch tractaat van te maken of de lezer te tracteren met theologie.

1. Verdiensten

Luther trok de geldigheid van de persoonlijke verdiensten in twijfel volgens hem is er *noynt yement die wat mochte verdienen*. M.a.w. de hemel verdienen, laat staan kopen, is godslasterlijk. In de getuigenverhoren van de ketter lezen we dat *de biecht slechts was ingesteld omme den prochiepape zynen balg te vullen*. In andere getuigenissen dreven reformatoren de spot met de kracht van het wijwater en het doopwater. Verder ging men te keer tegen de dodenmissen, de aflaten voor overledenen en de de vasten.

2. De heiligenverering

In het bijzonder de devotie tot Onze-Lieve-Vrouw werd het scherpst op de korrel genomen. Joris COLIN uit Reninge was van oordeel *que la benoiste vierge Marie estoit une ribaulde et les saintz et saintes de petite valeur*¹³¹. Willem DE VOS uit Gijverinkhove dreigde ermee een pas opgericht Mariakapelletje te zullen in brand steken. Michiel DE MERRIVOORDE uit Veurne gaf als zijn mening te kennen *que les saintz ne furent au ciel, mais en ung lieu secret, ou ilz attendoient le jugement de Dieu*¹³². Deze opvatting steunde op theologisch teksten uit de Paulusbrieven en het principe van de enige Middelaar Jezus. Dit was haaks op de sleutelmacht die de Rooms Katholieke kerk voor zich voorbehold.

De weerstand tegen de heiligenverering, *kerkbraak* en *beeldenstorm* hebben vaak de feiten gekleurd bij de historici aan beide kanten. We lezen bij OPDEDRINCK hoe hij onmiddellijk zijn interpretatie geeft op een proces dat hij vond in de archieven *ter camere*, dit betekent een zwaar proces, in Poperinge in 1580. Loys VAN DE GOORSTEENE, deken van de St.-Jorisgilde eist de zilveren vergulde kelk terug van de erfgenamen van pastoor Willem DOL van de Sint Janskerk. Hij vult onmiddellijk weliswaar met het vraagteken in. *Werden de heilige vaten door de beeldenstormers gestolen*¹³³?

3. Heilig Sacrament des Altaars

Vanuit de verwerping van Paus en Kerk en de terugkeer naar de *Sola Scriptura*, alleen de bijbel, werd bij Pieter TITELMANS gerapporteerd dat er gevallen waren waar men de hosties vertrapte of in het vuur gooide. Geheiligde voorwerpen waren vaker het voorwerp van spot. Een kazuifel werd naar het verhaal van OPDEDRINCK versneden in *coussebanden* en het geld uit de offerblok werd in een café gependend, *heiligen eten noch drinken, waartoe zouden ze geld moeten hebben*.

Hoe het komt dat ook OPDEDRINCK geen Poperingenaars vindt in deze context zou een

131 Algemeen Rijksarchief, Acquits de Lille, Rk, 14.039, rekening Veurne 1533-1534, f° 14 - 14 v°.

132 Algemeen Rijksarchief, Rekenkamer, 14.048, rekening Veurne 1543-1544, f° 15.

133 OPDEDRINCK, o.c. 63.

doorgedreven studie vergen. We vonden wel nog een verhaal van 100 jaar later¹³⁴ waarin men reageert op *godslasterlijke* praat. Ontzag en eerbied is een cultureel verschijnsel dat ook nu heel moeilijk objectief en in al zijn facetten zou kunnen beschreven worden.

Voor wat die periode betreft moeten we rekening houden met het theologisch begrip *heilig*. Het is hier in dit bestek zeker niet uitputtend te behandelen. We wijzen alleen op een grondig verschil in de perceptie. Vanuit reformatorisch begrip is *genade* en *heiligheid* een louter gave Gods. Op die manier kon *Hoc est corpus* (de woorden van de consecratie) vanuit niet Roomse perceptie eerder aanzien worden als een eigenmachtig toeëigenen van wat God alleen toebehoort. Voor de Katholiek waren al die vergrijpen *godtergende razernij*¹³⁵.

Menno Simons

Menno Simons (1496-1561) was oorspronkelijk katholiek priester. Hij kwam tot het besef dat er iets verkeerd liep toen er tweehonderd Anabaptisten (Wederdopers) gedood waren, waaronder zijn broer. Negen maanden lang predikte hij tegen de dwalingen van de mis en de kinderdoop. In 1536 deed hij uiteindelijk afstand van het priesterschap en werd daarna door de Wederdopers gedoopt en aangesteld. Zoals het bij vele predikanten het geval was reisde hij door Duitsland, Denemarken en langs de Baltische kust, predikte en stichtte gemeenten¹³⁶. Hij is zeer ongerust gestorven omdat zijn volgelingen grote meningsverschillen hadden.

Toch is er bij de Mennonieten één constante vanuit het vertrekpunt waaruit ze de bijbel verstaan. Zoals we bij Hofmann, de pionier van de anabaptisten, al zien is de bijbel een boek dat je

eenvoudig leest en tot in de oorspronkelijke verhalen volgt. Aanpassen aan de moderne tijd of aan de *wereldse beschaving* is niet consequent bijbels leven. We herinneren ons hoe dat de Amish, Mennonieten, toen ze in Poperinge waren¹³⁷, o.l.v. Paul YODER, stelden dat deelnemen aan een verkiezing tegen de bijbelse principes is. noemde. Dit houdt immers vijandschap en mogelijke immorele keuzes in.

Menno was pacifist bij uitnemendheid. De broederschappen van Menno werden relatief makkelijk uitgeschakeld. De verklaring hiervoor moet gezocht worden in de aard van het anabaptisme zelf. Ten eerste is het anabaptisme in Vlaanderen steeds een beperkte beweging gebleven. Men werd niet zomaar in een mennistische gemeenschap opgenomen. Eerst moest men een jarenlange proefperiode doormaken en men werd pas gedoopt toen vast stond dat men werkelijk het ware geloof was toegedaan. Het mennisme is nooit een massabeweging geweest en kon dan ook met de beperkte middelen waarover TITELMANS

beschikte in de hand gehouden worden.

Ook onderscheidden de anabaptisten zich in hun levenshouding fundamenteel van de rest van de bevolking. Zo mochten zij bijvoorbeeld geen eed zweren. Ze waren dus relatief goed herkenbaar

134SAPpig 2012, l. 29vv.

135OPDEDRINCK, o.c. Blz. 67.

136Dit is de gebruikelijke term van de reformatie. Hier gaat het niet over parochies of kerken. Kernen worden gemeenten genoemd.

137De Amisj waren rond de eeuwwisseling naar de XXle eeuw Deken Deboosstraat, Nieuwstraat, Gasthuisstraat en in Abele gevestigd.

en vormden op die manier een gemakkelijke prooi voor de inquisiteur. Bovendien leefden zij meestal in groepen. En zo waren enkele goed uitgevoerde acties voldoende om een hele gemeenschap op te doeken.

Melchior Hofmann

Melchior Hofmann of Hoffman (+ Straatsburg november 1543), bontwerker van beroep, kwam na omzwervingen door Letland en de Skandinavische landen als Luthers predikant in 1527 in Lübeck en in Kiel. Hij staat aan de wieg van de anabaptistische stroming. Wegens sacramentarische opvattingen moest hij zijn toevlucht zoeken in Straatsburg, maar omwille van zijn *eschatologische prediking*, het spoedig einde van de wereld¹³⁸, werd hij uit de stad verjaagd. Hij vestigde zich dan in Emden, waar hij met veel succes het anabaptisme predikte. Teruggekeerd in Straatsburg, om er op de zeer nabije vestiging van het Godsrijk te wachten, werd hij gearresteerd, hij stierf in gevangenschap.

Hofmann was ervan overtuigd dat iedereen de bijbel uit zichzelf kon lezen en verstaan als hij de geest ontvangen had. Opdat er geen willekeur zou zijn in de uitleg moest de gelovige zich laten leiden door begeesterde reformatorische mensen. Hij volgde hierin de reformatie dat *Sola Gratia*, door genade alleen, de zaligheid van de mens bewerkt wordt. Naast dit principe pleitte de reformatie voor de kennis van de Bijbelse grondtalen.

Melchior Hofmann

Het onderscheid met Menno SIMONS was het feit dat bij de Mennonieten elke vermenging van Bijbelse met theologische en kerkelijke elementen uit den boze is. Menno wil luisteren zolang alles ontleend is aan de tekst van de Schrift zelf en is bereid alles op de eenvoudige betekenis van de tekst te baseren. *Gods woord kan niet worden verstaan door wie dan ook tenzij door hen die hun wijsheid hebben weggeworpen en arm van geest zijn, want het Woord van God is gegeven aan de kleinsten, begrip aan de onschuldigen en aan niemand anders.*

Menno heeft zo de passage over *laat de kinderen tot mij komen, want hunner is het Koninkrijk der hemelen* – een tekst die gevaarlijk dichtbij de kinderdoop stond en dus moeilijk te begrijpen viel – weten te interpreteren door de eenvoudiger passage in Joh. 4 over de wedergeboorte daarvoor als context te hanteren. De *kinderen* zijn hier volwassenen die door de wedergeboorte *naar water en Geest* zijn heengegaan en in dat opzicht lijken op kinderen. Daarmee kon worden voorkomen dat de passage over de kinderen een bijkomend argument voor de kinderdoop werd.

We zijn geneigd de protestantse, in dit geval de anabaptistische leer, te zien als individualistisch. We denken dan dat iedereen zijn waarheid uit de Schrift kan halen. De Doperse hermeneutiek wordt echter in het Engels meestal aangeduid als *communal discernment*, te begrijpen als *gemeentelijke onderscheiding*, in de zin van: onderscheiden waarop het aankomt, vaststellen, zichtbaar maken, ontdekken. Willekeur gaat in tegen de ethische toepassing van de Schrift in overeenstemming met de eer en waarde van Christus (als Heer en Verlosser).

Sterker nog: Bijbelse interpretatie kon geen individuele opdracht zijn, geen opdracht die aan de gemeenschap van geleerden of aan de enkeling gericht was. De opdracht om de volkeren te onderwijzen en hen te leren al wat Christus heeft geleerd en opgedragen, was aan de gemeente gericht en dus in het meervoud gesteld¹³⁹. (Mt. 25)

Geuzen

De term geuzen is ontstaan toen Edelen uit bijna alle gebieden van de Lage Landen Margaretha van Parma een verzoekschrift aanbieden. Een hoge edele achter Margaretha fluistert tegen de plaatsvervanger van koning Filips toe: wees niet bang, dit zijn maar geuzen, Frans voor bedelaars. Hij verwees daarmee naar de Franse Hugenoten.

138 Men durft het ook chiliastische ideeën noemen. Men zinspeelt dan op de bedelingen en tijden die men in het boek Openbaringen vindt.

139 Mt. 25 Hier leest de anabaptist *daarop zal Ik mijn gemeente bouwen* <-> kerk.

Slot

OPDEDRINCK heeft het ook over een *tempel der geuzen*. Hij zou in het Rekhof hebben gestaan. Daar is geen enkele verder bewijs voor. Het is wel zo dat er in 1569, iets na de weigering van de 200, nog heel wat nieuwgezinden in Poperinge waren. De resolutie die de drie herbergen, *treepken, de cleen keerselaere en ten spanjaerdsdaele*, verbood is inderdaad overbekend.

Al zoo men bevindt diverse ontstichtijghen te gheschieden

H. Vandenberghe

Bij de gevorderden lezen we teksten¹⁴⁰ uit de jaren '30 van de 17e eeuw.

Permanent leren heeft als pluspunt dat je hierdoor meer en meer overtuigd bent dat je altijd wel iets kan opsteken van de bagage die je doorneemt. In de farde van het bestuur vonden we volgende details.

Er is in die jaren vanuit de burgerlijke overheid **bezorgdheid in verband met de algemene gezondheid**. De *contagieuse ziekte* woedt in Europa. Specifiek wordt er een verbod uitgevaardigd om de toerist, ook de bedevaarder die naar de ommegang komt¹⁴¹, en uit Duinkerke zou komen, in Poperinge niet binnen te laten.

Doch niet alleen de fysische gezondheid is voor hen belangrijk. In het kader van de ommegang - city management - is er ook een verordening omtrent **het gedrag**. Vooral *smaendaeghs naerden ghewoonelijcke processie dach*, zou het er niet onmiddellijk ordentelijk aan toegegaan zijn in het *ommegeen naer*¹⁴² *de misse*, dus blijkbaar in de ommegang zelf. We veronderstellen dat het om de donkere ommegang gaat. Er is sprake van *schijncken ende drijnckende in plaetse van de hemlieden devotie te doen*. Ergo zoo ist dat *Burchmeesters ende Schepenen verboden ende gheinterdiceert hebben zoo zij doen bij deze*, van op deze manier de naam van de stad in opspraak te brengen.

Ze werden dan ook gestraft en moesten *smaendaeghs wesende den vjden*¹⁴³ *der toecommende maendt naer de misse den ghewoonelijcken ommegangh te doen en daarbij de boete van twaalf ponden parisis* te betalen ten laste van de *generaliteyt*.

Om het plaatje helemaal te vervolledigen werd een **grote schoonmaak** geprogrammeerd. Zoals de teksten het zo mooi zeggen *gheordonneert wert schauwijinghe vande ommeganghwech vande Balliu midsgaders Burchmeesters ende Schepenen deser stede van Poperijnghe op den 1sten july 1637*¹⁴⁴.

Gheordonneert an Robert PRUVOOST te weeren, weghalen, twee aerden hoopen ligghende achter deze clapbanck – zitbank waar gezellig kan gepraat worden - *binnen derden daeghe* - geen getreuzel - *op de boete van iij ponden ende nietmin ghedaen te worden (in faulte blijvende) t'sijnen coste*.

Zo volgen de andere bewoners van het parcours: de Heer Anthonies HERMAN *ofte de gonne diet angaen*, de eigenaar of de bewoner, *te weeren de hoopen aerde ligghende achter het stadthuus*¹⁴⁵. En dat moet gebeuren *binnen tijde ende op de boete alsvooren*.

140 De ommestellinghen van 1634 en de opposities SAP 297

141 Specifiek op dat moment die uit Duinkerke.

142 Naer: na

143 We nemen over van de originele tekst v (5) + j (1, als laatste cijfer "j" geschreven) = 6^{de}.

144 SAP 50^e.

145 We veronderstellen dat het dialect dat hier wordt gebruikt overeenkomt met huidige dialectische vormen waar het voorzetsel *achter* niet onmiddellijk verwijst naar aan de achterkant, maar *langs*. Het feit dat het gaat om het in orde brengen van de straat moet het wel voor het stadhuis zijn.

Jan WANTEN heeft ook *aarde ende brycken ligghende voor sijn huus ghenaeemt de drie conijnghen*. Hieruit kunnen we de ommeegang zoals hij anno 1634 werd gegaan volgen. Meester Philips WINNEBROODT, de bekende advocaat, blijkt *twee meschhoopen te hebben ligghende neffens sijn huis inde Vlaminckstraete*. Ook voor hem geen pardon, *binnen tijde ende opde peijne alsvooren moet hij mest voeren of laten voeren*. De advocaat zal het wel niet zelf gedaan hebben.

Jan VAN RENIJNGHE heeft een *eeckenboom ligghende in de greppe vande Vlaminckstraete* die moet hij onverwijld *slepen ende verporren naerden de muer van t'kerckhof*.

En zo geraken we toch na een behoorlijke opruiming in de Overdam, de **Boeschepestraat**.

Daar wordt Augustijn VAN DAMME verwittigd dat hij moet *weeren de steenen ofte greus*. Dat huis is dan bewoond door Robert DESRUELLES.

Christiaen FLOOR heeft zoals de advocaat een *mesthoop ligghende tusschen de huizen van Franchois METSU ende Vidua – weduwe - F. DE MEULENAERE*. Hij moet er zich over ontfermen en dat binnen *den tijde ende peijne alsvooren*.

Via de keer van de ommeegang stapt de man der wet naar de **Casselstraat**. Daar vindt hij bij Jan ende Mahieu VAN RENIJNGHE *de boomen ligghende op den dam*. Hij zal wellicht binnensmonds gemompeld hebben: “Die VAN RENIJNGHE’s met hun bomen”. Ze moesten de stapel *corter ende naerder dhaeghe porren*. En omdat het er wellicht meer waren dan het hem lief was of dat hij voorzag dat de stad het zou moeten doen, bepaalde hij een hogere boete: 12 ponden parisis.

Verder in de Casselstraat woonde de Meester met de welluidende naam Joos DE BUTTERDROGHER. Hij werd opgelegd de hindernis bij zijn huis *corte te legghen*. En als hij het niet deed dat kostte hem dat **iiij** ponden parisis. En denk nu niet dat dit de kosten waren van de het werk dat de stad er zou aan hebben: de tekst vermeldt *ende nietmin ghedaen te werden t'sijnen coste*.

Laurens HAUWE moet vele *corte legghen*. Het wijst erop dat de hoop groter lijkt. Wat er ligt is ook niet zo vlot stapelbaar als de bomen. Hij heeft zich gespecialiseerd in een andere kwalificatie van hout. Er is sprake van *de bullen*¹⁴⁶ *neffens sijn huis*.

Christiaen VAN DEN AMEELE had *an de muer bomen en bullen in te korten*.

Pieter DIEDEMAN had *mesch neffens sijn huis* en die andere Jan VAN RENIJNGHE, filius Jacques, verkocht of verhandelde geen bomen maar bouwstoffen, nl. *twee leemhoopen ligghende in de gasthuustraete neffens t'huis van Willem HANCX*, een ander veel genoemde notabele van de stad.

Via de Gasthuisstraat gaan we de **markt** over naar de **Ieperstraat**.

Daar wordt Jan STEP op de vingers getikt omdat hij - de zoveelste op hun tocht - een *meschhoop neffens sijn huis moet wegruimen* voor de processie. Frans ELLIEUL wordt beboet voor *ghelijcke meschhoop op d'ander zijde van de straete*.

Franchois DELBAERE - wat een vuile Ieperstraat – wordt aangemaand te *weeren de meschhoop neffens t'huis van Jacques l'HEURIN ende Gerard DE WIJNTER*.

Pieter MELIS heeft *en d'aerde ende mesch ligghende in Sint Jans Cruyce*. Guislein FRANGHY had wellicht minder ruimte. Ze vinden bij hem maar een *meschhopken ligghende neffens sijn huis inde selve St. Janscruyce*.

D'heer Franchois FOLCQUE, notabel, wordt beboet om zijn slordigheid: hij dient *te weiren deaerde hoopen ende stocken ligghende neffens sijn huus*. Het was wel het huis dat bewoond was door zijn zoon.

Jacques VANDE WYCNKEL de jonghe had eveneens *den aerd'hoop ligghende neffens over sijn huus* zo haast mogelijk te verwijderen en Christijnthen vidua Jacques VASSEUR kreeg een bekeuring om *de meschoop neffens huer peerdstal*.

---

146 Bullen: streekwoord dat nu nog bestaat nl. de grote wortels van de bomen, die toen zeker nog eruit werden gehaald. De blokken die heruit werden *gekleinst*, gekapt waren degelijk brandhout.

We kunnen van deze personen niet meer duidelijk uit de tekst afleiden waar ze op het parcours aangetroffen worden. Het is zeer waarschijnlijk dat de processie de huidige Bruggestraat kruiste en een straatje dat er nu niet meer ligt volgde naar de Komstraat die toen Ieperdamcouter heette. Gheordonneert an Passchier¹⁴⁷ ... te wejren ofte emmers corte te stellen de bullen ligghende neffens sijn huus alsvooren
Gherdonneert an Jaecques PROVENTIER te wejren den aerdhoop ligghende neffens thuus van Christijne VERSCHOTE binnen den tijde ende opde pejne alsvooren
Gheordonneert an Gilles CALIS te wejren den meshoop ligghend neffens t'hommelhof ghebruyckt bij Meester Joos PRIEM binnen den tijde ende op de peine alsvooren
Gheordonneert an Jan VAN RENJINGHE filius Cornelis te weyren emmers corte te legghen de boomen ligghende an t'selve hommelhof alsvooren.

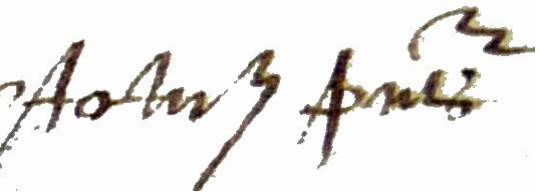
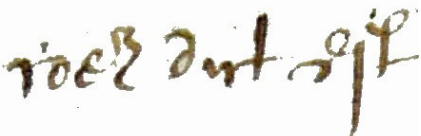
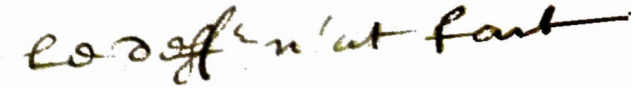
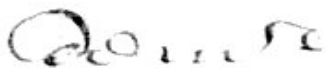
147 Achternaam ontbreekt.

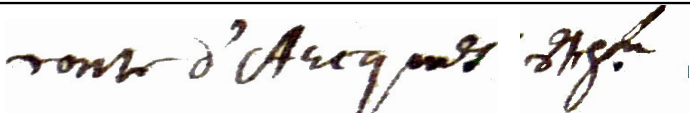
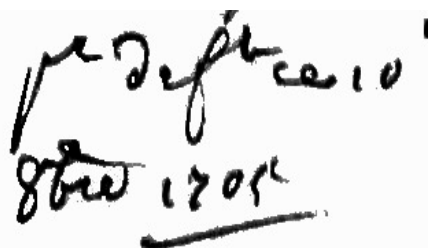
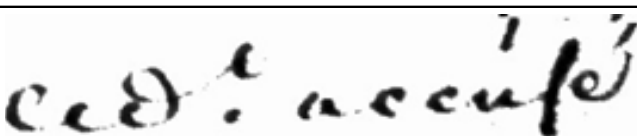

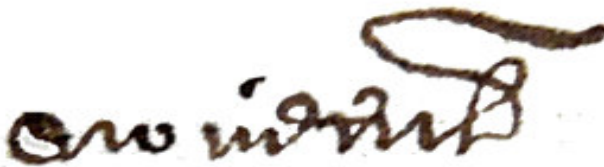
Franse Afkortingen

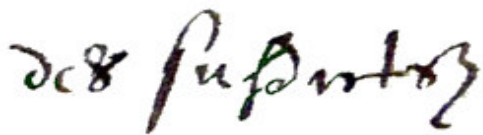
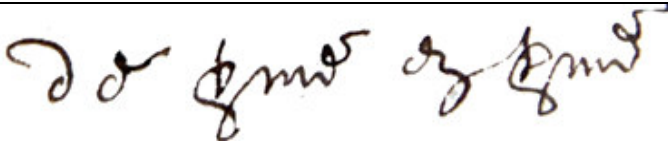
H. Vandenberghe

Dit is een poging om onze Franstalige vrienden een embryo te verschaffen van wat we met onze 1000 afkortingen in het Nederlands hebben uitgeprobeerd.. Uiteraard is deze presentatie vrij onvolledig.

	L'an 1620	Het jaar 1620
	Actum presents	Actum tegenwoordig
	Au dit marché	Op de gezegde markt
	Comme dict est	Zoals gezegd is
	Ou contre l'ontenoit	Waar tegenover men hield....
	Cedict, Ceste dicte (cête)	Van de gezegde
	Cy dessus par vous	Hierboven door U
	Le deffen- deur n'at fait	De verweerder heeft niet...
	Demandeur	De heescher, de eisende partij

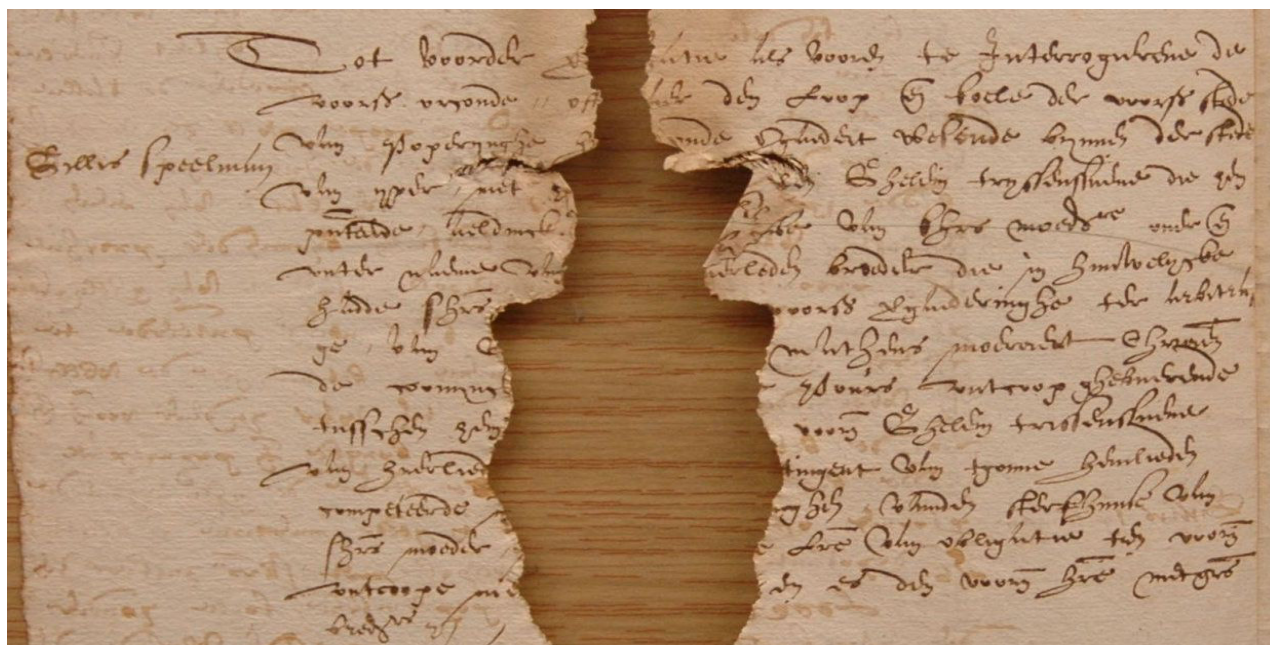
	(au) nom du- dict Sieur Pre- lat	In naam van de ge- zegde Heer Prelaat
	Conte d'Ar- ques etchete- ra	Graaf van Arques et ceter
	Con-tre	Tegen, versus, contra
	Dedictes	Van de gezegde
	Premier de- fault ce dixt octobre 1705	Eerste verstek deze 10 oktober 1705
	Jaecques	Jacob
	Le dict accusé	De gezegde bek- laagde
	Lesdictes, le- dict	De gezegde (mv. En enkelv.
	Le onzième de	De 11de van

	Maître Josse Cheys	Meester Joost Cheys
	Novembre	November
	Cy dessus par vous	Hierboven door U
	Et <u>particulier</u>	En afzonderlijk
	A ces dictes présentes	Aan de gezegde te- genwoordige
	Personne	Persoon
	Parisis	Parisis
	De Saint Ber- tin	Van Sint Berinus
	Seigneur	Heer

	Le Sieur Andries Marciles	De Heer Andries Marciles
	Des susdictes	Van de bovengenoemden
	De terme en terme	Van tijdstip tot tijdstip, van termijn tot termijn...

Wie zich geroepen voelt mag gerust een aanvullende lijst opbouwen. We zouden ook een virtuele container kunnen plaatsen. Bemerkt hoe de letter 'e' soms niet veel meer voorstelt, maar **wie** gewoon is aan het paleografisch schrift ziet wel dat daar een letter 'e' bedoeld is.

We constateren dat **er** bij de Franse afkortingen minder een samentrekkingsteken boven het woord is aangebracht. 'Susdictes' hebben we toegevoegd om te illustreren dat de omzetting *dictes* soms effectief voluit geschreven is en in het Oud Frans een letter 'c' inhield.

Niet alleen tussen de lijn, maar onder het wit van de letter lezen.

Soms moet meer dan tussen de lijnen lezen in SAP 50A losse stukken voor 1600 vinden we dit geheel waar we de namen Ghilein TRYSENSSEUNE, Matheus MOERAERT, Cristian DE CONYNCK en POURS in terugvinden omtrent een obligatie., (1585)

170 jaar geschiedenis van een hoeve in Abele

Martin Samyn

In 1841 trouwde Euphemia Brysbaert, dochter van Johannes Brysbaert (° Boeschepe, 1777) en Josepha Bocket (° Watou, 1791), met Benedictus Heusele, de latere molenaar van Abele. Euphemia was met twee broers en twee zussen opgegroeid op onze hoeve, volgens de bevolkingsregisters van die tijd gelegen op de Abeeleplaats. Na het overlijden van zijn vader Johannes in 1848 nam de oudste zoon August Brysbaert de boerderij over, en zijn zussen Eusebia en Adela bleven bij hem inwonen.

Einde 1863 trouwde August met Henriette Asseman, met wie hij vier kinderen kreeg: Eudoxie Marie (° Abele/Watou, 1867), Eugenie Renilde (° Abele, 1869), Marie Louise (° Abele, 1871) en Jules Leon Brysbaert (° Abele, 1873). Vader August zou vroeg sterven, reeds in 1874.

Zijn weduwe hertrouwde in 1875 met Henri Decrock, met wie ze nog een kind kreeg: Eugenie Lucie Decrock. Zo kwam het dat Henri Decrock hier samenwoonde met zijn vrouw, zijn kind, de vier kinderen uit het eerste huwelijk van zijn vrouw en de zus van August Brysbaert: een nieuw samengesteld gezin als het ware. Hun dochter Eugenie Lucie trouwde in 1898 met Lucien Godefroy en verhuisde met haar echtgenoot naar Saint Omer. Maar het echtpaar zou nog terugkeren naar het geboortedorp van Lucie, en gaan wonen in een huisje aan de Franse kant, daar waar later de ouders van Georgette Jacob zouden wonen.

DEPARTEMENT DU NORD.

VILLE D'HAZEBROUCK.

CHANGEMENT DE DOMICILE.

Le Maire de la ville d'Hazebrouck, département du Nord, certifie que les personnes ci-après dénommées, ont été rayées de l'état de population d'après la déclaration qu'elles ont faite d'aller fixer leur domicile à *Waton* département de *Belgique*

N° d'ordre.	NOMS ET PRÉNOMS DU DÉCLARANT ET DE SA FAMILLE.	DATE DE NAISSANCE.	LIEU DE NAISSANCE.	PROFESSION.	ÉTAT-CIVIL.	OBSERVATIONS.
10	Asseman, Henriette	24 juillet 1811	Bellevue	Ménagère	Mariée à Auguste Brysbaert	

A la Mairie d'Hazebrouck, le 20 Janvier 1864

LE MAIRE

Ph. Samyn

1655.

Huwelijk
Decrock

Henricus Lésicreus Decrock

met
Asseman

Eugenie Henriette

Het jaar achthon berondt vijftienend, den gemesten april
van mijnre Smorgun? Voor ons waames Schepher, Schepher, gese.
gewerden ambthouder die Surijelstand van Watou, rechtterlyk
arrondissement Surie, provincie Westelaandam, zijn oombaarlyk in ons
gemeent huis verschuuns: Henricus Lésicreus Decrock, jongman
geboren t Watou, den destintien december achthon heuend acht en achtig
voldaan hebunde avon de Wilten op de nationale milie, blykens
opleugtschup motile N° 60. afgegeven door den bar Commune d'gze provincie
den brantwintlersten maast laetel, molder knecht wuure te gemelde
Watou, merdeljung wittig zoon van Samus Ambrosius Decrock ene
tweezestig jaar, en van Catharina Josepha Regina Lefter, zijn huwme
ene achtentwintig jaar, landbouwer, te Surien woonst. t. j. Watou,
van wille alker byzwoordig oetbestemmene, Decrock vader, die
hu vorderen, ons voor zoo wel vding, bevestige, in de leguwoedij hie
der waamwende.

Eudoxie en Jules Brysbaert, respectievelijk de oudste en de jongste telg van het echtpaar Brysbaert-Asseman, vertrokken naar Hazebrouck. Als zijn vrouw Henriette in 1906 overlijdt, blijft Henri Decrock alleen achter met zijn stiefdochters, Eugenie Renilde en Marie Louise Brysbaert. De hoeve van 5 hectares wordt verkocht maar hij blijft er wel wonen als pachter. Het zelfs niet zeker of het eigendom was daarvoor.

Te Abeele. — Vanaf 11 ure reeds woedde het onweder hier geweldig. Om 11 3/4 ure viel de bliksem te midden op de schuur der hofstede van Henri Decrock-Asseman, rechtover het kerkhof. De man, die waakte, begon seffens te redden wat hij kon: peerd, zwijuen, maar de schuur, die met stroo bedekt was, stond weldra in vuur en dreigde de vlammen mede te deelen aan woonhuis en stallingen die er slechts 5 meters van stonden en ook met stroo bedekt zijn. Van het dorp zag men den brand, doch niemand durfde het wagen zijn huis te verlaten om te gaan helpen. Omtrent een uur moest Decrock alleen het vuur bestrijden. Toen nam het weder in hevigheid af en gebrurs gingen ter hulp. De brand kon uitgedoofd en de andere gebouwen gevrijwaard worden. De schuur was geheel platgebrand met erin: 5 zwijuejongen, rond de 60 hennen, 1 wagen, 2 eegden en nog ander landbouwalaam; alleen het gebouw is verzekerd. Zeven andere zwijuejongen werden nog erg verbrand. Toen men de wachthond redde, was geheel zijn kot bijna opgebrand; de hond bekwam weinig leed. — In eene weide, eenige stappen nader der dorpplaats, werd een hoogen boom gansch gespleten. — Van hier zag men ook een brand op den Katsberg te Boeschepe; 't was het werkmanshuisje van zekeren Mahieu dat gansch afbrandde; het was toen rond 3 ure.

In 1928 wordt de hoeve opnieuw verkocht: deze keer aan Charles Carton. De twee zussen Brysbaert verbleven er nog enige tijd tot de dochter van Charles Carton er kwam wonen met haar man, Charles Heusele, de zoon van de molenaar. Henri Decrock was ondertussen verhuisd naar de overkant van de straat, op Frans grondgebied.

Gehucht „ Den Abeele „.
Koopen 10 tot en met 14. — Eene Hofstede, groot 5 H. 15 a. 72 c. volgens kadaster sectie E, nummers 748, 749, 750, 751, 785, 786, 829, 830, 834, 877b en 878a. — Gebruikt door Henri Decrock - Asseman, zonder recht van pacht mits 700 frs 's jaars, vallende 1 October, boven de lasten en de 1/2 der verzekeringspremie.
Boomprijs 20 frs.

In eene enkele zitting,
Vrijdag 30 September 1910
 om 2 uren namiddag,
 te Poperinghe op de Groote Markt, in de groote bovenzaal der estaminet „ A la Maison de Ville „ gehouden door den heer HONORÉ LEMAHIEU.
 De titels van eigendom en veilingsvoorwaarden berusten ten kantore van den Notaris **CASSIERS** voornoemd.

← Er volgt nog meer ongeluk: op 29 juli 1911 wordt de schuur door de bliksem getroffen, en brandt volledig uit. Het onweer was zo hevig dat de burenen niet durfden te helpen.

Studien van de Notarissen
Cassiers te Poperinghe
 en **Monroy** te Saint Omer.

Dinsdag 24 Januari 1928
 om 2 uur zeer stipt namiddag,
 te POPERINGHE - ABEELE, bij de statie-ter herberg „ Au Cheval Boulonnais „, gehou- den door Vr. wed. Henri Huyghe

Openbare Verkoop
 VAN EENE
HOFSTEDEN
 groot onder grond van gebouwen weide, zaailand en hoving **5 Ha. 15 a. 72 c.**
gelegen te WATOU-Abeele
 langs den steenweg naar Steenvoorde en de Galgestraat.
 Bewoond en gebruikt door Jw. Marie Brijsbaert en M. Henri Decrock tot 1 Oct. 1928.
 Bij plakbrieven verdeeld in 5 koopen.
 Samenvoeging van koopen voorbehouden.

Hij overleed in 1933 en ligt begraven op het kerkhof van Abele.

In 1936 verkoopt Charles Carton opnieuw: de hoevegebouwen gaan naar Maria, Maurice en Georges Lermyte. Het land was waarschijnlijk al enkele jaren vroeger verkocht aan de familie Haezebaert. Als Georges Lermyte beslist om verder te boeren op zijn ouderlijke hoeve, in de buurt van de jongensschool van Abele, komt het huis weer leeg te staan.

De jongedame links en de jongeheer op de foto zijn Maria en Urbain Vanneste, nicht en neef van de toenmalige bewoners

In de tweede helft van de jaren 1950 woont Florent Deweerdt er een tijdje, en tussen 1962 en 1965 wonen Agnes Odul en Albert Lotten hier. Albert was trouwens langs moeders kant verwant met de familie Heusele, vroegere bewoners van de hoeve. In 1967 kopen de ouders van Martin Samyn de hoeve van Maurice Lermyte, de enige nog levende erfgenaam.

Sinds 1997 woont het gezin van Martin op deze hoeve, waarvan de schuur 100 jaar oud is.

Dit witte hekken uit twee delen gaf uit op het Abeleplein

V A R I A

ABONNEMENTEN

Een abonnement op Sappig bevat 2 nummers per jaargang, samen ongeveer 80 pagina's.

Een abonnement kan u bekomen door een eenvoudige overschrijving.

De abonnementsvoorwaarden voor onze tiende jaargang zijn:

Abonnementen België:

10,00 euro overschrijven op rek. 738-0059162-14, t.a.v. De Vrienden van het Poperings Archief vzw, Vlamertingseweg 8, 8970 Poperinge (Reningelst), met vermelding van "Tijdschrift SAPPIG – lidgeld 2013".

Abonnementen buitenland:

15 euro overschrijven op BE94 7380 0591 6214, BIC nummer is: KREDBEBB, t.a.v. De Vrienden van het Poperings Archief vzw, Vlamertingseweg 8, 8970 Poperinge (Reningelst), met vermelding van "Tijdschrift SAPPIG – lidgeld 2013".

ARTIKELS

Geabonneerden kunnen bijdragen aan het succes van deze publicatie.

Hebt u een idee om dit verzamelwerkje nog interessanter te maken, of wil u uw eigen kwartierstaat gepubliceerd zien, dan kan u bij ons terecht.

De redactie zou het wel op prijs stellen dat u uw artikel op CD-rom plaatst, opgemaakt in Word of Open Office, met een bijgevoegde uitprint. Gelieve de eventuele illustraties in JPG- of TIFF-formaat te bezorgen. U kan uw artikel ook zenden naar:

vpa.sappig@gmail.com

De auteurs en niet de uitgever zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen en eventuele illustraties.

VRAAG & ANTWOORD

Hebt u vragen of opmerkingen i.v.m. met ons tijdschrift, genealogie of geschiedenis in het algemeen.

Stuur uw vraag en adres door via e-mail of post.

Wij publiceren uw vraag graag in ons tijdschrift.

DANK U

Beste studiegenoot,

Beste vriendinnen, vrienden,

Op de vooravond van onze tiende jaargang staan we erop U te danken voor uw lidmaatschap.

We zijn blij met iedere aanmoediging en onze dankbetuigingen gaan naar alle vrijwilligers die op een of andere manier onze werkzaamheden ondersteunen.

De deelname aan de lessen oud schrift is telkens een hart onder de riem en het geeft een duwtje in de rug als we zien dat de boodschap overkomt. Ons stadsarchief is zo rijk dat het nog jaren lang geoefende lezers kan gebruiken om zowel de historicus als de genealoog aan zijn trekken te laten komen. We gaan zeker verder op die weg.

We brengen tevens hulde aan alle vrijwilligers die meehelpen met alle vormen van hand- en spandiensten.

Een grote dank aan al onze schenkers van rouwbrieven en bidprentjes, net zoals aan de derde dinsdag handlangers die meters archief in zuurvrije dozen hebben verpakt en herschikt waardoor er enkele tientallen meters ruimte vrijgekomen zijn. Je weet nooit welke gulle schenker met nog enkele meter komt aandraven.

Maar ook de stille werksters die onze doodsbrieven en bidprentjes ordentelijk klasseren verdienen een pluim. Een wenk aan de gebruikers – alsjeblief – onberispelijk alfabetisch houden!

We lopen zeker het gevaar mensen te vergeten als we beginnen namen te noemen. Maar iedereen kan op onze website met mondjesmaat de resultaten zien van de digitaliseringsploeg. .... Met begrip voor de ongeduldige gebruiker.

En we zouden geen vrienden van het stadsarchief zijn als we niet de fiere papa, Tijs Goethals, met het thuiswerk en de zorg voor de tweeling proficiat wensen! Voor de geïnteresseerden heeft hij het tevens gepresteerd de verschillende catalogi online te brengen (poperinge.be).

We vergeten ook onze SAPPig niet.

Wie de tiende jaargang in de bus wil krijgen... zie hier naast.

Tot slot: we houden niet op. We gaan ermee verder.

De volgende activiteit is onze traditionele eindejaarsbezigheid op woensdag 26 december en donderdag 27 december in ons stadsarchief. Met een kop koffie en een koekje pakken we de nieuw binnengekomen doodsbrieven aan.

De vrienden van het Poperings Archief

[illegible]